

KOKEMUKSIA KEHITYSVAMMAISEN HENKILÖN
VUOROVAIKUTUKSEN TUKEMISESTA
KUVAKOMMUNIKOINTIOHJELMAN AVULLA

Inka Kopomaa
Diakonia-ammattikorkeakoulu
Opinnäytetyö, kevät 2017
Sosiaalialan koulutusohjelma
Sosionomi (AMK)

TIIVISTELMÄ

Kopomaa, Inka. Kokemuksia kehitysvammaisen henkilön vuorovaikutuksen tukemisesta kuvakommunikointiohjelman avulla. 53 s., 2 liitettä. Helsinki, kevät 2017. Diakonia-ammattikorkeakoulu. Sosiaalialan koulutusohjelma (AMK).

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli selvittää GoTalk Now -kuvakommunikointiohjelman käytön kokemuksia ja soveltuvuutta kehitysvammaisen henkilön kommunikoinnin tueksi. Työn tavoitteena oli tukea ja kehittää kommunikointiohjelman käyttöä, mikä voi edistää kehitysvammaisen asiakkaan kommunikointitaitoja ja hänen itsemääräämisoikeuttaan. Työn pyrkimyksenä oli myös innostaa työntekijöitä jatkamaan ja laajentamaan ohjelman käyttöä muissa kommunikointitilanteissa.

Työ on kehittämistutkimus, jossa on piirteitä myös tapaustutkimuksesta. Teoriaosuudessa käsitellään kehitysvammaisuutta, vammaisen itsemääräämisoikeutta, kommunikaatiota, puhetta tukevaa ja korvaavaa kommunikaatiota sekä teknisiä apuvälineitä kommunikaation tukena. Työn yhteistyökumppanina toimi Rinnekoti-Säätiö, joka on vammaispalveluja tuottava yhteiskunnallinen yritys. Kuuden viikon toteutusvaiheessa kommunikointiohjelma otettiin käyttöön ja harjoiteltiin käyttöä valinnantekotilanteissa yhden kehitysvammaisen asiakkaan kanssa. Kommunikointiohjelman käytön kokemuksia selvittävä aineisto koostuu opinnäytteen tekijän havainnoista sekä kolmen (3) toteutusvaiheessa mukana olleen työntekijän haastattelusta. Aineiston tukena käytettiin myös työntekijöiden täyttämää seurantalomaketta kommunikoinnin harjoittelun ajalta.

Työn tulosten mukaan virtuaalinen GoTalk Now -ohjelma soveltui työn asiakastapaukselle paremmin kuin aiemmin käytetty paperinen kuvakommunikaatio. Suhteellisen lyhyen seurantajakson aikana asiakkaan kommunikointitaidoissa ei tapahtunut suurta kehitystä. Kommunikoinnin sujuvuuteen näytti vaikuttavan sekä yksilön sisäiset että ympäristötekijät. Pidemmällä seurantajaksolla valinnanteossa ja vuorovaikutuksessa olisi saattanut havaita enemmän kehitystä. Puhetta tukevien ja korvaavien kommunikointimenetelmien soveltuvuus on yksilökohtaista eikä mikään menetelmä ole jokaiselle soveltuva.

Työntekijät pitivät GoTalk Now -ohjelman käyttöä pääosin positiivisena kokemuksena. Suurimmiksi haasteiksi nousivat käytössä olevien tablettitietokoneiden vähäinen määrä toimintakeskuksessa sekä kokemattomuus uuden ohjelman käyttäjänä. Tulevaisuudessa GoTalk Now -ohjelmaa olisi hyvä hyödyntää asiakkaille uusissa vuorovaikutustilanteissa sekä uusien asiakasryhmien, kuten maahanmuuttajataustaisten kehitysvammaisten kanssa. Työntekijät toivoivat jatkossa lisää tietoa ja koulutusta teknisten laitteiden sekä virtuaalisten kommunikointiohjelmien käyttöön.

Asiasanat: kehitysvammaisuus, puhetta tukeva ja korvaava kommunikaatio, teknologiaohjelma, kehittämistutkimus, tapaustutkimus

ABSTRACT

Kopomaa, Inka. Experiences of supporting communication of a developmentally disabled person. 53 p., 2 appendices. Language: Finnish. Helsinki, Spring 2017. Diaconia University of Applied Sciences. Degree Programme in Social Services. Degree: Bachelor of Social Services.

The purpose of this thesis was to examine the experiences of using the virtual picture communication application GoTalk Now and its suitability for supporting a developmentally disabled person's communication. The aim of this thesis was to support and develop the everyday use of the picture communication application because it can assist a developmentally disabled person's communication skills and support one's right for self-determination. The second aim was also to encourage employees to continue the use of the application in new cases in the future.

The thesis is a development study which has also some features of a case study. The theoretical background focuses on developmental disability, the right of self-determination, augmentative and alternative communication methods and assistive technology. This thesis was conducted in cooperation with Rinnekoti-Säätiö, which is a social enterprise that provides services for people with disabilities. During a six-week intervention period the communication application was taken into use in situations where the client was making a choice and the use of the application was practiced together with the case client. The empirical data consists of researcher's observations and of interview results of three (3) employees that participated in the intervention. Also, the employees documented their own observations of the client's communication to a form and that was used as a supportive part for the main data.

The results shows that the virtual GoTalk Now application suited better for the case client than picture communication on paper that was used earlier. During the intervention period, the client's communication skills did not improve considerably. The client's communication fluency seemed to be affected by both individual and environmental factors. After a longer monitoring period, it could be possible to see more development in communication and choice-making. The suitability of augmentative and alternative communication methods is individual and there is no single method suitable for everybody.

The employees' overall opinion of using the GoTalk Now application was positive. The biggest challenges, that were mentioned, were a small number of tablet computers in the work place and inexperience of using the new application. According to the results, the employees thought that in the future it would be beneficial to use the communication application in new cases that are challenging for clients and for the new client groups, such as disabled immigrants. The employees wished more knowledge and training about assistive technology and virtual communication applications.

Key words: developmental disability, augmentative and alternative communication, technology program, development research, case study

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	6
2 KEHITYSVAMMAISUUS	8
2.1 Kehitysvammaisuuden asteet.....	9
2.2 Itsemääräämisoikeus osallisuuden tukena	11
3 KOMMUNIKAATIO	13
3.1 Vuorovaikutuksessa kehitysvammaisen kanssa.....	14
3.2 Puhetta tukeva ja korvaava kommunikaatio	15
3.3 Kuvakommunikaatio	16
3.4 Tekniset apuvälineet kommunikoinnin tukena	17
4 RINNEKOTI-SÄÄTIÖ JA KEHITYSVAMMAISTEN PÄIVÄTOIMINTA	19
5 TUTKIMUKSEN TAVOITTEET	21
6 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	22
6.1 Suunnittelun kuvaus	22
6.2 Toteutusvaiheen kuvaus.....	24
6.3 Aineisto ja aineiston keruu.....	26
6.4 Aineiston analyysi.....	30
6.5 Luotettavuus ja eettisyys	32
7 TUTKIMUKSEN TULOKSET	34
7.1 Havainnot asiakkaan valinnan tekemisestä	34
7.2 Työntekijä kommunikointiohjelman käyttäjänä.....	36
7.3 Kommunikointiohjelman käyttö asiakkaan näkökulmasta	37
7.4 Virtuaalilaitteet kommunikaation tukena tulevaisuudessa.....	38
8 POHDINTA	40
8.1 Päätelemät ja tulosten tulkinta.....	40
8.2 Pohdinta	43

8.3 Opinnäytetyöprosessi	45
LÄHTEET	47
LIITE 1: Haastattelukysymykset toimintakeskuksen ohjaajille	51
LIITE 2: Valintatilanteiden harjoittelun ohje ja seurantalomake työntekijöille	52

1 JOHDANTO

Me kaikki haluamme tulla kuulluksi ja olla vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa oli menetelmät siihen mitkä hyvänsä. Tämän takia puhetta tukevien ja korvaavien kommunikointimenetelmien tärkeyttä ei voi painottaa koskaan liikaa (Kinnunen-Kakko 2015, 41). Myös YK:n vammaisen henkilön oikeuksia koskevassa julistuksessa sanotaan, että puhuminen ja itsensä ilmaisu ovat jokaiselle kuuluvia perusoikeuksia (Suomen YK-Liitto 2015). Silti edelleen on runsaasti aikuisiässä olevia kehitysvammaisia ihmisiä, joiden kanssa ei tarpeesta huolimatta käytetä minkäänlaista puhetta tukevaa ja korvaavaa kommunikointia. Se johtaa siihen, että vammaiset ihmiset ovat vain oman viestintäkykynsä varassa. Jo pienikin askel kohti toimivan kommunikointikeinon löytymistä voi merkittävästi parantaa kehitysvammaisen elämänlaatua, itsemääräämistä ja mahdollisuuksia tulla ymmärretyksi. (Kinnunen-Kakko 2015, 41.)

Opinnäytetyöni käsittelee kehitysvammaisen asiakkaan kommunikoinnin tukemista virtuaalisen GoTalk Now -kuvakommunikointiohjelman avulla. Yhteistyökumppanina toimii Rinnekoti-Säätiö, joka on kehitysvamma- ja muita vammaispalveluja tuottava yhteiskunnallinen yritys (Arvoliitto ry i.a.). Idea opinnäytetyölle syntyi yhteistyötahon tarpeesta saada GoTalk Now -ohjelma arkikäyttöön asiakkaiden vuorovaikutustilanteissa Rinnekoti-Säätiön kehitysvammaisten päivätoiminnassa. Työ on kehittämistutkimus, jossa tapauksena on Laura, mutta tutkimuskohteena ohjelman käyttö. Tutkimuksen aineisto koostuu omista havainnoistani sekä toimintakeskuksen työntekijöiden haastatteluista. Aineistoa tukee työntekijöiden täyttämä seurantalomake kehittämisjakson ajalta. Seurantalomakkeeseen työntekijät kirjasivat päivittäin lyhyen havainnon asiakkaan valinnantekohetkestä toteutusvaiheen aikana.

Työn tarkoituksena on selvittää GoTalk Now -kuvakommunikointiohjelman käytön kokemuksia ja soveltuvuutta kehitysvammaisen henkilön kommunikoinnin tueksi. Tavoitteena on kehittää uuden kommunikointiohjelman käyttöä asiakkaan ja työntekijän välillä. Työn tavoitteena on myös tukea kehitysvammaisen asiak-

kaan kommunikointitaitoja ja edistää hänen itsemääräämisoikeuttaan. Toivomuksena on, että työ innostaa työntekijöitä jatkamaan ja laajentamaan ohjelman käyttöä eri kommunikointitilanteissa ja myös muiden asiakkaiden kanssa. Opinnäyte voi näin edistää koko työyhteisön käytäntöjä.

Kyseisessä Rinnekoti-Säätiön toimintakeskuksessa on aiemmin käytetty kuvakommunikaatiota, mutta virtuaalisen kommunikointiohjelman käyttö on siellä uusi käytäntö. Asiakkaan valintatilanteissa käytettävä kuvakommunikaatio ei ole ollut systemaattisesti käytössä päivittäin. Toimintakeskuksen esimiehen mukaan tablettitietokoneen käytön kommunikoinnin tukena on tarkoitus yleistyä myös muissa Rinnekoti-Säätiön toimipisteissä, joten aihe on siinäkin mielessä ajankohtainen ja tarpeellinen.

Aiheesta on tehty aiemmin tutkimuksia, joissa vammaisen henkilön kanssa on otettu käyttöön kuvakommunikaatio tai muu vaihtoehtoinen kommunikointimenetelmä. Anna Ikonen (2007) on tutkinut pro gradu -tutkimuksessaan älypuhelimessa toimivan kommunikointiohjelman käytön vaikutuksia vammaisten lasten kommunikoinnin käyttötarkoituksiin ja kommunikointipiiriin. Ikonen tutkimuksessa nousi erityisesti esille, että kommunikointiohjelman käyttömäärä oli suoraan yhteydessä siihen, kuinka hyvin lapsi käytti ohjelmaa tutkimuksen loppuvaiheessa. Uuden ohjelman käyttö oli lisännyt lasten kommunikointirohkeutta myös muissa tilanteissa. Tärkeä huomio tutkimuksessa oli myös se, että kommunikointiohjelman soveltuvuus on hyvin yksilöllistä eikä yksi ratkaisu sovi kaikille.

2 KEHITYSVAMMAISUUS

Maailman terveysjärjestö WHO (World Health Organization i.a.) määrittelee älyllisen kehitysvammaisuuden tilaksi, jossa psyykinen suorituskyky on epätäydellinen tai sen kehittyminen on estynyt. Erityisesti kognitiiviset, kielelliset, sosiaaliset ja motoriset taidot ovat yleensä puutteelliset. Älyllinen kehitysvammaisuus on lääketieteellinen käsite, mistä yleisemmin käytetään lyhyempää termiä kehitysvammaisuus (Kaski, Manninen & Pihko 2012, 16). Kehitysvamma ei ole sairaus, vaan oire tai oirekokonaisuus (Rinnekoti-Säätiö KV-Tietopankki 2016). Kehitysvammaisuus ilmenee ennen aikuisikää ja sillä on pysyvä vaikutus normaaliin älylliseen kehitykseen. Se näkyy esimerkiksi haasteina sisäistä uutta tai monimutkaista informaatiota. Kyky oppia uusia taitoja on myös normaalia matalampi. Älylliseen kehitysvammaan voi liittyä myös muut kehityshäiriöt sekä lisävammat ja -sairaudet. Tyypillisesti niitä ovat esimerkiksi aisti-, puhe- ja liikuntavammat, epilepsia, autismi ja mielenterveyden häiriöt sekä haastava käyttäytyminen. (Kaski ym. 2012, 16.)

Aiemmin kehitysvammaisuudesta puhuttaessa on korostunut lääketieteellinen näkökulma, jossa tarkastellaan vammaisuutta toimintakyvyn rajoitteiden ja puutteiden kautta. Viime aikoina kehitysvammaisuutta on lähestytty enemmän sosiaalisesta näkökulmasta. Siinä vamman sijaan nähdään rajoittavana tekijänä muiden ihmisten sekä yhteiskunnan ennakkoluulot ja syrjintä kehitysvammaisia kohtaan. Kehitysvammaisuus ei rajoita koko toimintakykyä, vaan kaikilta löytyy myös vahvuuksia eri osa-alueilla. Tarvittavan tuen saaminen on välttämätöntä, jotta omien vahvuuksien löytäminen olisi mahdollista. (Vernerinen 2017.)

Suomessa arvioidaan olevan noin 50 000 kehitysvammaista henkilöä (noin 1 % koko väestöstä). Mahdollisesti parantuneen äitiyshuollon, synnytysten hoidon sekä kehittyneen elinympäristö- ja liikenneturvallisuuden ansiosta hermostolliset kehityshäiriöt ovat vähenemässä. Toisaalta entistä kehittyneempi hoito takaa yhä pienempikokoisten keskosten eloonjäämisen. Myös väestön keskimääräinen eliniän pidentyminen saattaa lisätä kehitysvammaisten määrää väestössä. Lähi-

tulevaisuudessa ei siis tule olemaan suuria muutoksia luvuissa. Pidemmällä aikavälillä muuttoliikkeet ja syntyvyys voivat aiheuttaa muutoksia kehitysvammaisuusluvuissa. (Kaski ym. 2012, 21–23.)

2.1 Kehitysvammaisuuden asteet

Kehitysvammaisuus jaetaan lievään, keskivaikeaan, vaikeaan ja syvään älylliseen kehitysvammaan. Kehitysvamman aste määräytyy henkilön älykkyyssosamäärän mukaan. Se selvitetään psykologisten testien avulla, joissa tutkitaan myös esimerkiksi sosiaalisia taitoja ja käyttäytymistä. Luokituksen mukaan älykkyyssosamäärän ollessa alle 70 henkilö on älyllisesti kehitysvammainen. WHO:n luokituksessa puhutaan myös älykkyyksiästä. Mitä alhaisempi älykkyydikä on, sitä vaikeampi on kehitysvammaisuuden aste. Esimerkiksi lievässä kehitysvammassa ikä on 9–11, kun taas syvässä kehitysvammassa se määritellään 1–2 ikävuoteen.

Lievä kehitysvammaisuus näkyy lapsessa esimerkiksi oppimisvaikeutena koulussa. Opiskelu normaalissa luokassa voi onnistua, jos lapsi saa koulunkäyntiin erityistä tukea. Lievästi kehitysvammainen henkilö kommunikoi useimmiten puhumalla ja kykenee luomaan sosiaalisia suhteita, mutta syrjäytymisen riski on tavallista suurempi. Hän ymmärtää oman erilaisuutensa ja saattaa usein kokea olevansa ryhmän huonoimpia. Lievästi kehitysvammainen henkilö pystyy kuitenkin elämään suhteellisen itsenäisesti, mikäli saa riittävästi tukea ja ohjausta. (Malm, Matero, Repo & Talvela 2006, 176, 194.) Esimerkiksi asumisessa tai työnteossa henkilö saattaa kaivata opastusta tai valvontaa. Myös tarvitsemiensa palvelujen hankkimisessa ja rahankäyttöasioissa hän voi tarvita tukea. Jos lievä älyllinen kehitysvamma jää diagnosoimatta tai sitä ei huomioida tarpeeksi, se saattaa myöhemmin olla syynä psyykkiseen sairastumiseen tai psykososiaalisiin vaikeuksiin. (Kaski ym. 2012, 19.)

Keskiasteinen kehitysvammaisuus hidastuttaa lapsen kehitystä merkittävästi verrattuna lievään kehitysvammaan. Kouluikäisenä lapsi tarvitsee erityisopetusta,

mutta myöhemmin elämässä jonkinasteinen itsenäisyys henkilökohtaisissa toimissa ja riittävä kommunikaatiokyky ovat saavutettavissa. AAC-kommunikointimenetelmiä (Augmentative and Alternative Communication), kuten kuvia ja viittomia, voidaan käyttää puheen tukena. (Malm ym. 2006, 176, 194.) Yleensä keskiasteisesti kehitysvammainen ihminen kykenee tekemään ohjattua työtä esimerkiksi työtoiminnassa. Hän tarvitsee asumiseen kuitenkin enemmän tukea kuin henkilö, jolla on lievä kehitysvamma. (Kaski ym. 2012, 18.) Tuen tarve on kuitenkin yksilöllistä (Malm ym. 2006, 176).

Henkilö, jolla on vaikea älyllinen kehitysvammaisuus, tarvitsee jatkuvaa tukea ja ohjausta koulussa, asumisessa ja työskentelyssä. Vaikeasti kehitysvammainen on riippuvainen muista ihmisistä ja hänen kuntoutuksensa vie paljon aikaa. Hyvällä kuntoutuksella henkilö voi kuitenkin saavuttaa kyvyn toimia melko itsenäisesti päivittäisissä toimissaan. (Kaski ym. 2012, 20–21.) Vaikeavammaisella henkilöllä on usein hankaluuksia kommunikaation kanssa. Useimmiten hän ymmärtää yksinkertaisia, arkisia lauseita. Vaikeavammaisen puhe voi olla epäselvää ja vaikeasti ymmärrettävää. (Malm ym. 2006, 176, 193.)

Syvästi kehitysvammainen henkilö on kokonaan riippuvaisen muista ihmisistä. Hänen kykynsä ovat erittäin puutteelliset kommunikaatiossa, liikunnassa, henkilökohtaisissa toimissa sekä suolen ja rakon hallinnassa. (Kaski ym. 2012, 21.) Luonnollinen kommunikointi koostuu lähinnä ääntelyistä, katseista, fyysisestä rentoudesta, yleisestä aktiivisuudesta ja yksinkertaisimmista eleistä, kuten osoittamisesta (Malm ym. 2006, 193). Kuntoutuksella tavoitellaan lähinnä päivittäisten toimien oppimista. Kuntoutuksen avulla on mahdollista kehittyä omatoimiseksi esimerkiksi syömisessä tai helppoissa työtehtävissä. Syvästi kehitysvammaisen henkilön asuminen tapahtuu ympärivuorokautisesti valvotussa ympäristössä. (Kaski ym. 2012, 21.)

Kehitysvamman luokittelussa ei ole kuitenkaan tarkoitus luokitella ihmistä, vaan ihmisen terveydentilaa ja siihen liittyviä piirteitä. Tulevaisuudessa entistä tarkempi kehitysvamman luokittelu olisi tärkeää. Ihmiset ovat yksilöitä, joten myös kehitysvammaisilla voi olla yksilöllisiä oppimisvaikeuksia tai vastakohtaisesti eri-

tyisiä osaamisalueita, joissa osaaminen vastaa normaalia toimintakykyä. Yksityiskohtaisempi luokittelu kertoisi laajemmin, mikä osaamattomuus kuuluu yleisesti vammaan ja mikä ei. Se vahvistaisi mahdollisuutta yksilölliseen kuntoutukseen. (Kaski ym. 2012, 17–21.)

2.2 Itsemääräämisoikeus osallisuuden tukena

Itsemääräämisoikeus määritellään ihmisen oikeudeksi tehdä häntä itseään koskevia valintoja (Kinnunen-Kakko 2015, 13). Suomi ratifioi toukokuussa 2016 YK:n vammaissopimuksen, joka sisältää yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan. Siinä oleellisin sisältö on syrjinnän kieltö. Sopimus velvoittaa edistämään, suojelemaan ja takaamaan kaikille vammaisille henkilöille täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti heidän ihmisoikeuksiensa ja perusvapauksiensa toteutumisen. Sopimuksella korostetaan myös valtion velvollisuutta toimia näiden oikeuksien edistämiseksi. Ratifiointi edellytti muutamien lainsäädäntöjen muutosta, kuten lakia kehitysvammaisten erityishuollosta. (Verner 2016b.)

Kehitysvammaisten erityishuollon laissa (519/1977) vahvistetaan itsemääräämisoikeutta. Erityishuollossa olevaa henkilöä on kohdeltava niin, ettei hänen ihmisarvoaan loukata, ja toisaalta että hänen vakaumustaan sekä yksityisyyttään kunnioitetaan. Erityishuollossa on otettava huomioon myös henkilön toivomukset, mielipiteet, etu ja yksilölliset tarpeet. Hänelle on myös turvattava mahdollisuus vaikuttamiseen ja osallistumiseen omissa asioissaan. (Laki kehitysvammaisen erityishuollosta 519/1977.)

Mahdollisuus päätöksentekoon ja vuorovaikutukseen muiden ihmisten kanssa kuuluvat olennaisesti vammaisen ihmisen oikeuksiin (Eriksson 2008, 19). Monille kehitysvammaisille oman mielipiteen ilmaisu voi olla vierasta, koska heitä ei ole siihen kannustettu tai päätökset on aina tehty heidän puolestaan (Verner 2016a). Osa ei vammansa vuoksi kykene tai osaa ilmaista mielipidettään tai kaipaa ainakin tukea päätöksenteossa. Kehitysvammaisten kanssa työskentelevän henkilön

on hyvä ymmärtää päätöksen tukemisen merkityksellisyys esimerkiksi rohkaisemalla tai auttamalla kehitysvammaista asiakasta puhumaan itse puolestaan. (Ylikoski, Juusti & Pietiläinen 1999, 11–15.)

Vammaisen henkilön itsemääräämisoikeuden nähdään olevan yhteydessä yhteiskunnalliseen osallisuuteen ja sen oikeuden rajoittaminen voi johtaa syrjäytymiseen (Haarni 2006, 5). Heikossa asemassa on varsinkin vaikeasti vammaisen henkilö, joka voi olla täysin riippuvainen muista ihmisistä, sekä päivittäisissä pienissä valinnoissa että elämän suuremmissa päätöksissä (Eriksson 2008, 13). Ohjaajalla on suuri rooli myös kehitysvammaisen sosiaalisen integraation tukemisessa, joka toteutuu osallistumisena yhteisön toimintaan. Se antaa hänelle mahdollisuuden vaikuttaa ympäristöönsä, tapahtumiin ja ympärillä oleviin ihmisiin. Se myös auttaa häntä ymmärtämään ympäristönsä toimintaa sekä kehittämään esimerkiksi omia sosiaalisia taitojaan. (Malm ym. 2006, 198–199.)

3 KOMMUNIKAATIO

Sosiaalitieteiden tietosanakirjassa (The Social Science Encyclopedia) Peter Bull (2003, 572) määrittelee käyttäytymisen olevan kommunikoimista, kun siinä siirretään ja vastaanotetaan tietoa. Kristiina HUUHTASEN (2011c, 12) mukaan kommunikointi on vastavuoroista toimintaa, jossa molemmat osapuolet ovat lähettäjiä ja vastaanottajia yhtäaikaaisesti ja vuorotellen. Vuorovaikutus määritellään kahden tai useamman henkilön väliseksi vastavuoroiseksi kommunikaatioksi, jossa halutaan vaikuttaa toiseen henkilöön (Vilkkö-Riihelä 2003, 681). Sosiaalinen vuorovaikutus on viestintää. Samalla tavalla kuin ihminen havaitsee esineitä ja tapahtumia, hän havainnoi myös sosiaalisissa tilanteissa muiden ihmisten mielialoja ja tunteita. Havainnoiminen kuitenkin edellyttää, että havainnoitavat ihmiset viestittävät aikomuksistaan ja tunteistaan. Lisäksi havainnoijalla tulee olla sosiaalisia skeemoja eli sisäisiä malleja havaintojen keräämistä varten. (Laine 2005, 82.)

Tarkoituksenomainen viestintä on pääosin sanallista viestintää. Sanattoman viestinnän rooli vuorovaikutuksessa on kuitenkin myös merkittävää (Laine 2005, 82). Sanattomaan viestintään kuuluvat ilmeet, eleet, kehon asennot, etäisyys, läheisyys ja katse (Huuhtanen 2011c, 12). Bullin (2003, 573) mukaan kuitenkin suuri osa kommunikoinnista on tiedostamatonta, epätarkoituksellista tai todellisen aikomuksen peittelyä. Sanaton viestintä antaa usein intuitiivisen mielikuvan toisen todellisista aikomuksista, vaikka hän puheessaan olisikin sanonut muuta.

Lapsi oppii kommunikoimaan jo ennen varsinaista kielellistä osaamista. Esikielellinen kommunikointi on lapsen ensimmäinen askel puheellisessa kehityksessä. Sitä seuraavat myöhemmin kielellinen kommunikointi ja viimeisenä vasta puhekommunikointi. Vaikeasti vammaiset henkilöt jäävät usein esikielellisen kommunikoinnin tasolle. Tällöin puhekyky voi olla puutteellinen tai puuttua kokonaan joko väliaikaisesti tai pysyvästi, jolloin pyritään mahdollistamaan kommunikointi jollakin vaihtoehtoisella tavalla. (Huuhtanen 2011c, 13–14.) Kehityksen ja oppimisen kannalta ihmiselle on erittäin tärkeää olla vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Yhteydessä toisten ihmisten kanssa henkilön persoona kehittyy ja tarve yhteisöllisyyteen täyttyy. (Malm ym. 2006, 199.)

3.1 Vuorovaikutuksessa kehitysvammaisen kanssa

Vuorovaikutus voidaan jakaa kolmeen ryhmään sen tavoitteiden mukaan: ohjaava, yhteyttä luova sekä suuntaava vuorovaikutus. Ohjaava vuorovaikutus on yksinkertaisin muoto ja sen tavoitteena on päästä päämäärään. Pienet lapset ja kehitysvammaiset kommunikoivat usein tällä tavoin. Keskustelu on yksisuuntaista, jossa viestit voivat olla esimerkiksi ”anna pallo” tai ”pue kengät”. Toinen ryhmä on nimeltään yhteyttä luova vuorovaikutus. Siinä nimensä mukaisesti viestijä on aktiivinen ja haluaa olla yhteydessä vastaanottajaan, esimerkiksi hymyilemällä tälle tai kutsumalla tätä nimellä. Viimeinen ryhmä on suuntaava vuorovaikutus ja se luokitellaan jo paljon monimutkaisemmaksi kommunikoinnin muodoksi. Aluksi siinä vuorovaikutuksessa olevien henkilöiden huomio kiinnittyy kommunikointikumppaniin, jonka jälkeen he suuntaavat huomionsa johonkin tiettyyn yhteiseen kohteeseen. Tässä osapuolien on jo osattava ylläpitää toisen kiinnostusta, mikä vaatii toisen henkilön reaktioiden jatkuvaa havainnointia. (Huuhtanen 2011c, 18–19.)

Vähäiset kommunikointitaidot omaavan kehitysvammaisen henkilön on tärkeää oppia, että kommunikointi ja viestin perille saaminen voivat johtaa johonkin haluttuun tulokseen. Monipuoliset kommunikointitaidot tarjoavat paremmat mahdollisuudet saavuttaa haluttu päämäärä. Kommunikointi on onnistunutta, kun sen sisältö ja muoto ovat sellaisia, että vastaanottaja kykenee tulkitsemaan ne. (Huuhtanen 2011c, 14.) Itsensä ja tarpeidensa ilmaiseminen itsenäisesti lisää kehitysvammaisen elämänlaatua ja parantaa hänen kommunikointikykyään muiden kanssa (Nivarpää-Hukki, Tanskanen & Tarpila 2011, 68).

Nind ja Hewett (2001) käsittelevät voimauttavaa vuorovaikutusta tapana kommunikoida kehitysvammaisen kanssa. Voimauttavan vuorovaikutuksen lähtökohdaksi on ihmiselle luontainen, myönteinen ja rentoutunut tapa kommunikoida toisen ihmisen kanssa. Kirjassa verrataan kyseistä vuorovaikutusta vauvan ja hänen vanhempiansa väliseen kommunikaatioon. Tilanteessa edetään kehitysvammaisen henkilön ehdoilla ja seurataan rauhassa toisen henkilön reaktioita, joihin vastataan esimerkiksi jäljittelemällä niitä. Myös fyysinen kontakti kehitysvammai-

sen kanssa on hyvin tärkeää ja edistää kommunikaation ymmärrettävyyttä. Nindin ja Hewettin mukaan vuorovaikutustapa saattaa vähentää kehitysvammaisen haastavaa käytöstä sekä saa hänet osallistuvammaksi ja sosiaalisemmaksi ryhmätoiminnassa. (Nind & Hewett 2001, 16–27.)

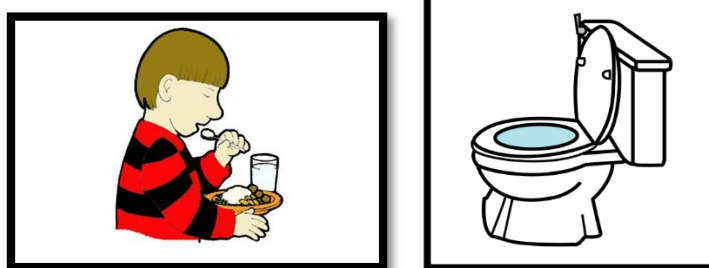
3.2 Puhetta tukeva ja korvaava kommunikaatio

Puhetta tukevaa ja korvaavaa kommunikointia kutsutaan lyhenteellä AAC (Augmentative and Alternative Communication). Mikäli henkilö ei erilaisista syistä joutuen tuota ollenkaan puhetta, käytetään puheen tilalla sen korvaavaa kommunikaatiota. Jos henkilön puhe on epäselvää tai puutteellista, voidaan apuna taas käyttää puhetta tukevaa kommunikaatiota. Vaihtoehtoisia kommunikointimenetelmiä ovat esimerkiksi kuvakommunikaatio, tukiviittomat, bliss-kieli, selkokieli ja tietotekniset kommunikointilaitteet ja -ohjelmat. Puhetta tukevien ja korvaavien kommunikointimenetelmien ei ole tarkoitus syrjäyttää luonnollista kommunikointitapaa, vaan kaikkia mahdollisia menetelmiä tulisi hyödyntää. (Huuhtanen 2011c, 15.) Lähes kaikki ihmiset oppivat jollain tavalla ilmaisemaan itseään, esimerkiksi eleillä, ilmeillä, ääntelyillä tai toiminnalla. Olisi tärkeää, että vaihtoehtoisista kommunikointimenetelmää ryhdyttäisiin etsimään mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. (Kaski ym. 2012, 179.)

AAC-menetelmät voidaan jakaa avusteiseen ja ei-avusteiseen kommunikointiin. Avusteisella kommunikoinnilla tarkoitetaan sellaisia kommunikointimenetelmiä, jossa käyttäjällä on jokin itsestään fyysisesti erillään oleva avuste kommunikoinnissa, kuten vaikka kommunikointilaite tai kuvakommunikaatio. Ei-avusteinen kommunikointi taas käsitetään keinoksi, jossa sen käyttäjä itse toimii kommunikaation ilmaisun välineenä. Ei-avusteisia menetelmiä ovat muun muassa tukiviittomat. (Malm ym. 2006, 132.)

3.3 Kuvakommunikaatio

Kuvakommunikaatiolla tarkoitetaan kuvasymbolien käyttämistä ilmaisun ja ymmärtämisen välineenä (Kinnunen-Kakko 2015, 49). Nykyään on tarjolla runsaasti erilaisia helposti ymmärrettäviä kuvia. Kommunikaatikuvia voidaan tehdä esimerkiksi valokuvista, lehdistä leikatuista kuvista ja piirroskuvista. Kaupallisia kuvapaketteja tai kuvasarjoja on myös saatavilla melko paljon. Erilaiset kuvat tukevat eritasoisia kommunikoijia. Valokuvilla voi olla helppo aloittaa henkilön kanssa, joka ei ole aiemmin käyttänyt kuvakommunikaatiota tai jonka kommunikaatio on vasta varhaisessa vaiheessa. (Huuhtanen 2011b, 58.) Valokuvilla saadaan kommunikaatiokuvista hyvinkin henkilökohtaisia, jotka on tarkoitettu vain niiden käyttäjälle. Esimerkiksi ”äitiä” voi symboloida oman äidin valokuva. (Heister Trygg 2010, 54.) Kuvat ovat esimerkkejä piirretystä kuvakommunikaatiosta (KUVAT 1 & 2). Kehittyneempää kommunikaatiota kaipaavien henkilöiden kanssa on mielekästä käyttää monipuolisempaa ilmaisukeinoa, kuten bliss-kieltä (Huuhtanen 2011b, 59). Bliss-kielessä käytetään sanojen sijasta graafisia symboleita, jotka perustuvat erilaisiin sovittuihin rakenteisiin (Huuhtanen 2011a, 73).

KUVAT 1 & 2. Piirretyssä kuvakommunikaatiossa toimintaa ja esineitä symboloivat piirroskuvat. Esimerkkeinä kuvat ”syödä” (1) ja ”wc” (2) (Papunetin kuvapankki i.a.)

PCS-kuvat (Picture Communication Symbols) ovat yksi esimerkki kuvakommunikaatiosta. Alun perin ne ovat Yhdysvalloissa kehitetty järjestelmä, jossa on tällä hetkellä myös yhteensä yli 10 000 suomenkielistä merkkiä. (Tetzchner & Martinsen 2010, 31; Papunet 2015a.) Sekä Suomessa että kansainvälisesti hyvin yle-

sesti käytetyn kuvapankin symbolit ovat yksinkertaisia piirroskuvia. Niitä on saatavilla sekä mustavalkoisina että värillisinä kuvina. (Huuhtanen 2011b, 61.) PCS-kuvat ovat yksinkertaisempia kuin vaikka bliss-sanat, mutta abstraktimpia kuin valokuvat (Heister Trygg 2010, 43).

3.4 Tekniset apuvälineet kommunikoinnin tukena

Kommunikoinnissa käytetään myös paljon teknisiä apuvälineitä viestimiseen. Niitä ovat esimerkiksi puhe- ja kommunikointilaitteet ja tietokonepohjaiset kommunikointiohjelmat. Tietokoneavusteisella kommunikoinnilla tarkoitetaan tietokoneessa käytettävää kommunikointi- ja puhesynteesiohjelman yhdistelmää. Sen avulla vammaisen henkilö voi esimerkiksi luoda kuvasymboliviestejä. Tietokoneen käyttöä kommunikoinnin apuvälineenä määrittää paljon käyttäjän fyysiset, kognitiiviset ja kielelliset taidot. Tietokoneessa käytettävien kuvien ja symboleiden tulee olla sen kokoisia, että ne ovat helposti nähtävissä ja valittavissa näytöltä. (Ylätupa, Huuhtanen, Ohtonen & Roisko 2011, 85–87.)

Tietotekniikan kehittyminen luo monille henkilöille, joiden toimintakyky on rajoittunut, mahdollisuuden itsenäiseen toimintaan. Nopea kehitys luo myös paineita jatkuvasti uusien taitojen oppimiseen ja tämän takia teknisten laitteiden käyttäjällä tulee olla tarpeeksi motivaatiota opetella uusi käytäntö. Myös perehdytys teknisen apuvälineen käyttöönottoon on tärkeää. Teknisen apuvälineen käyttöön ottava henkilö tarvitsee myös tuki-ihmisen, joka tukee ja ohjaa uuden apuvälineen käytössä. (Holmberg & Väisänen 2010, 194–195, 204.)

GoTalk Now -ohjelma on yksi esimerkki kommunikointia tukevasta tietoteknisestä apuvälineestä. Se on tablettitietokoneella toimiva kuvapohjainen kommunikointiohjelma, jota käytetään lähikommunikoinnissa esimerkiksi vaikeavammaisen tai puhevammaisen ihmisen kanssa. Ohjelma on itserakennettava sovellus, ja se voidaan rakentaa joko soveltumaan yksilöllisesti asiakkaalle tai vaihtoehtoisesti koko yhteisölle kommunikointitilanteisiin (GoTalk Now -työpaja 2016). Ohjelman tekijä Attainment Company on erikoistunut AAC-kommunikoinnin apuvälineisiin.

(Attainment Company 2016.) GoTalk Now -kommunikointiohjelman käyttöä voidaan tukea suomenkielisellä puhesynteesillä ja askelluksella. Askellus tarkoittaa, että käyttäjä voi liikuttaa näytössä kulkevaa merkkivaloa tai -korostusta ja tekee halutun valinnan sen kohdalla. GoTalk Now -ohjelma sisältää myös oman kuvasymbolikirjaston, minkä lisäksi ohjelmaan voidaan lisätä omia kuvia. (Papunet 2016.)

4 RINNEKOTI-SÄÄTIÖ JA KEHITYSVAMMAISTEN PÄIVÄTOIMINTA

Kehitysvamma- ja muita vammaispalveluja tarjoava Rinnekoti-Säätiö on yksi alansa suurimmista toimijoista Suomessa. Rinnekoti-Säätiö rekisteröityi yhteiskunnalliseksi yritykseksi vuonna 2014 ja se tuottaa palveluitaan kuntayhtymille, kunnille ja muille palvelua haluaville. Säätiöllä on asiakkaita yhteensä 2500–3000, joista suurin osa on Uudellamaalla. (Arvoliitto ry i.a.) Säätiö tarjoaa asumis- ja työllistymispalveluja, opetustoimen palveluja sekä tuottaa kuntoutusta, terveydenhuoltoa ja tulkkauspalveluja. Lisäksi Rinnekoti-Säätiö tarjoaa tukipalveluja kehitysvammaisten perheille ja on myös aloittanut lastensuojelupalvelujen tuottamisen niitä tarvitseville vammaisille lapsille ja nuorille. (Rinnekoti-Säätiö 2014b)

Rinnekodin toiminta alkoi vuonna 1927 Helsingin Diakonissalaitoksella, kun kehitysvammaisille tarjotulle toiminnalle oli tarvetta. Varsinainen Rinnekoti-Säätiö perustettiin kuitenkin vuonna 1957. Kehitysvammaistyön keskeisenä vaikuttajana oli Sisar Aino Miettinen, joka toimi myös Rinnekoti-Säätiön johtajana aina 1950-luvun loppuun saakka. Rinnekodin toiminta on alusta alkaen pohjautunut kehitysvammaisen toimintakyvyn tukemiseen ja itsenäisen osaamisen kehittämiseen. Voimaannuttavat ja kuntouttavat työmenetelmät ovat olleet kuitenkin vahvemmin osana kehitysvammaistyötä vasta viimeiset parikymmentä vuotta. (Rinnekoti-Säätiö 2014a.)

Rinnekoti-Säätiön arvoihin kuuluvat lähimmäisyys, asiantuntijuus ja hyvä elämä. Nämä kolme arvoa on tarkoitus näkyä jokaisen Säätiön työntekijän päivittäisessä työssä ja asiakkaan kohtaamisessa. Asiakas kohdataan yksilöllisesti ja tuetaan hänen yksilöllistä osallistumistaan yhteisöön. Työntekijä käyttää työssään hyväksien ammatillisuuttaan ja jakaa omaa asiantuntijuuttaan muiden työyhteisön ammattilaisten kanssa. Hyvä elämä yhtenä arvoista muistuttaa siitä, että jokaisella on oikeus hyvään elämänlaatuun, valinnanvapauteen sekä jokaisella on mahdollisuus kokea itsensä arvokkaaksi ja merkitykselliseksi. (Rinnekoti-Säätiö 2015.)

Päivätoiminta on kehitysvammaisen asiakkaan toimintakykyä ja osallisuutta edistävää toimintaa asianmukaisessa ympäristössä. Rinnekoti-Säätiön päivätoimintaan kuuluu sekä ryhmätoimintaa että yksilöllisiä hetkiä asiakkaan kanssa. Tavoitteena on tukea asiakkaan omaa kehitystä, itsenäisyyttä ja omia vahvuuksia sekä luoda hänelle onnistumisen kokemuksia. Tärkeä tavoite on myös itsemääräämisoikeuden vahvistaminen ja osallisuuden tukeminen yhteisössä ja ympäröivässä yhteiskunnassa. Päivätoiminnan asiakkaiden tuen tarpeet voivat olla toisistaan hyvinkin erilaisia. Toinen tarvitsee ohjausta ja tukea fyysisessä toiminnassa, kun taas toinen kommunikoinnissa. (Kinnunen-Kakko 2015, 9; Rinnekoti-Säätiö 2016.)

Päivätoiminta sisältää erilaisia toiminnallisia ryhmiä, joita ovat esimerkiksi taide ja käsityöt, musiikki, liikunta sekä rentoutushetket ja erilaiset aisti- ja keuharjoitukset. Oleellinen tavoite päivätoiminnassa on myös kommunikaatiotaitojen ylläpitäminen ja kehittäminen. Puheen tuottamisen ja ymmärtämisen lisäksi harjoiteltaviin kommunikaatiotapoihin kuuluvat esimerkiksi selkokieli, tukiviittomat, kirjoituslustan käyttö sekä kuvakommunikaatio. (Kinnunen-Kakko 2015, 9; Rinnekoti-Säätiö 2016.)

5 TUTKIMUKSEN TAVOITTEET

Opinnäytetyöni käsittelee kehitysvammaisen asiakkaan vuorovaikutuksen tuemista virtuaalisen kuvakommunikointiohjelman avulla. Työ toteutettiin Rinnekoti-Säätiön yhdessä kehitysvammaisten toimintakeskuksessa. Siinä apuvälineenä hyödynnetään perinteisen kuvakommunikaatiokansion korvaavaa virtuaalista GoTalk Now -kuvakommunikointiohjelmaa. Kyseissä toimintakeskuksessa käytäntö oli uusi. Työ on kehittämistutkimus, jossa tapauksena on yksi päivätoiminnan asiakas ja tutkimuskohteena ohjelman käyttö.

Työn tarkoituksena on selvittää GoTalk Now -kuvakommunikointiohjelman käytön kokemuksia ja soveltuvuutta kehitysvammaisen henkilön kommunikoinnin tueksi. Opinnäytteen tavoitteena on kehittää uuden kommunikointiohjelman käyttöä asiakkaan ja työntekijän välillä: Tavoitteena on myös tukea kehitysvammaisen asiakkaan kommunikointitaitoja sekä edistää hänen valinnantekokykyään ja itsemääräämisoikeuttaan. Työn aikana kommunikointiohjelman käyttöä harjoitellaan yhden asiakkaan kanssa. Toivomuksena on, että työ innostaa työntekijöitä jatkamaan ja laajentamaan ohjelman käyttöä eri kommunikointitilanteissa ja myös muiden asiakkaiden kanssa. Näin opinnäyte voi tukea koko työyhteisöä. Pysin vastaamaan tutkimuskysymyksiin aineistoni perusteella. Aineisto koostuu omista havainnoistani ja työntekijöiden teemahaastatteluista ja niitä tukevasta seurantalomakkeesta.

Tutkimuskysymykset:

1. Mitä mahdollisuuksia virtuaalinen kuvakommunikointiohjelma tarjoaa kommunikointiin kehitysvammaisen asiakkaan kanssa verrattuna aiempaan?
2. Miten virtuaalisen kuvakommunikointiohjelman käyttöä voidaan kehittää tulevaisuudessa?

6 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Opinnäytetyöni on luonteeltaan kehittämistutkimus. Kanasen mukaan (2012, 19–20) kehittämistutkimuksessa yhdistyvät nimensä mukaisesti kehittäminen ja tutkimus. Kehittämistyötä tehdään jatkuvasti työyhteisöissä, mutta tiedettä siitä tekee prosessin dokumentointi ja tieteellisten menetelmien käyttö, joilla tuotetaan uutta tietoa. Kehittämistutkimus pohjautuu muutoksen tarpeeseen. Muutoksen tavoitteena on aina tuottaa jotain paremmin tai tehokkaammin (Toikko & Rantanen 2009, 14).

Rinnekoti-Säätiön toimintakeskus varmistui työni yhteistyökumppaniksi keväällä 2016. Toimintakeskuksessa oli yhteensä 25 asiakasta, kuusi ohjaajaa ja yksi esimies. Keskuksen työympäristö, henkilökunta ja asiakkaat olivat tulleet itselleni jo aiemmin tutuiksi ohjaajan sijaisena toimiessani ja vammaistyön harjoittelun kautta. Opinnäytetyön idea syntyi yhteistyötahon kehittämistarpeesta, jonka jälkeen työn sisältö tarkentui keskustelemalla suullisesti ja sähköpostitse toimintakeskuksen esimiehen ja ohjaajien kanssa. Uuden toimintamallin suunnitteluvaiheessa käytin myös apunani aiempia tutkimuksia aiheesta. Kesän 2016 aikana kirjoitin opinnäytetyön suunnitelman, jonka esittelin elokuussa opinnäytetyöseminaarissa. Hain tutkimuslupaa Rinnekoti-Säätiöltä elokuussa 2016. Lupa myönnettiin lokakuussa, jonka jälkeen alkoi kuusiviikkoinen toteutusvaihe.

6.1 Suunnittelun kuvaus

Jokaiselle kehitysvammaiselle henkilölle ei sovellu sama kommunikointimenetelmä ja sen valinnassa tulee arvioida kokonaisvaltaisesti henkilön toimintakykyä, kommunikaatiota ja tarpeita (Manninen 2011, 108). Omassa työssäni tutkimuskohteena ollut kehitysvammaisen asiakas valittiin kehittämisprosessiin sen mukaan, että hän on riittävän toimintakykyinen ja että hänellä oli tarvetta kommunikointitaitojen kehittämiseksi. Toimintakykyisellä tarkoitan henkilöä, jolla ei ole esimerkiksi näkövammaa, joka estää kuvien näkemisen. Myös syvä älyllinen kehitysvamma saattaa suuresti rajoittaa kommunikointikykyä (Kaski ym. 2012, 21).

Työssäni käytän valinnanteon harjoitteluprosessissa mukana olleesta asiakkaasta nimeä *Laura* (nimi muutettu). Tällä tavoin yritän selventää, kenestä puhun ja kuvata häntä inhimillisemmin enkä vain persoonattomana asiakkaana. Laura on täysi-ikäinen toimintakeskuksen asiakas, jolla on Downin oireyhtymä ja keskivaikea kehitysvamma. Virtuaalisen kommunikointiohjelman käytön kannalta oleellisissa kyvyissä, kuten puheentuotossa, käsien motoriikassa tai näkökyvyssä, Lauralla ei ole erityisiä haasteita. Laura on persoonaltaan rauhallinen ja kaipaa runsaasti aikaa muutostilanteisiin ja toiminnallisiin tehtäviin. Lauralle kuvakommunikaatio oli ennestään tuttua, mutta valintatilanteissa se ei ollut päivittäisessä käytössä. Myös tablettitietokoneen kuvakommunikointiohjelma GoTalk Now oli uusi apuväline kommunikoinnissa.

Käytän työssäni käsitettä *asiakkaan valintatilanne*. Se tarkoittaa kehitysvammaisen asiakkaan päivätoiminnassa olevia hetkiä, joissa ohjaaja tarjoaa yleensä 2-6 vaihtoehtoa, joista asiakas valitsee mieleisensä. Valinta voi koskea esimerkiksi toimintaa ("haluatko levätä vai lähteä ulos?"), asiakkaan mielipidettä ("piditkö musiikkikappaleesta vai et?") tai vaikka ruokailuun liittyvää valintaa ("haluatko juoda maitoa vai piimää?"). Kehitysvammaisen henkilön valintatilanteen on hyvä olla yksinkertainen (Manninen 2011, 111). Toimintakeskuksen yhden työntekijän mukaan tilanne on kuitenkin mielekäs, kun vaihtoehdot ovat toiminnallisia ja tarpeeksi konkreettisia asiakkaalle. Ohjaajan resurssien kannalta tilanteen tulee olla käytännöllinen ja kaikkien valintojen tulee olla toteutettavissa asiakkaan kanssa. On myös tärkeää, että valinta toteutetaan heti päätöksenteon jälkeen, jotta kommunikointi ei jää merkityksettömäksi. (Koiste 2011, 114–115.)

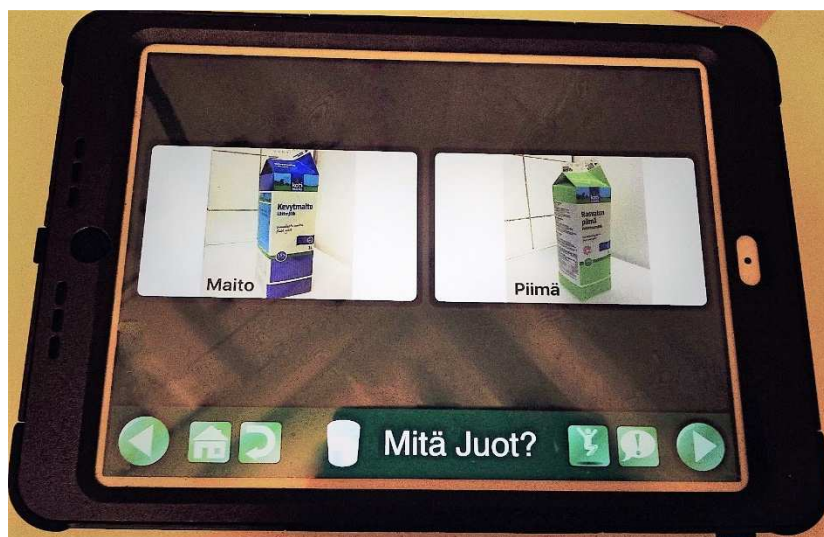
Rajasin toteutusvaiheen harjoittelutilanteiksi kaksi eri valintatilannetta. Ensimmäinen tilanne oli päiväruokailun yhteydessä kysyttävä *juoman valinta* (kaksi vaihtoehtoa: maito vai piimä) ja toinen oli ruokailun jälkeen oleva hetki, jolloin päivätoiminnan asiakkailla on mahdollisuus johonkin *sisätiloissa tapahtuvaan toimintaan*. Neljä toimintavaihtoehtoa olivat piirtää/maalata, kuunnella musiikkia, pelata tai levätä. Valitsin vaihtoehdot vastaamaan Lauran mielenkiinnonkohteita. Lepo-vaihtoehdon oli tarkoitus edustaa passiivista toimintavaihtoehtoa, mikäli asiakas ei halua tehdä mitään toiminnallista.

Yhdessä toimintakeskuksen ohjaajan kanssa suunnittelin toteutusvaiheen keston kuuden viikon mittaiseksi, joista kaksi ensimmäistä viikkoa olin mukana harjoittelutilanteessa päivittäin ja seuraavien neljän seurantaviikon aikana harjoittelun oli tarkoitus toteutua työntekijöiden kanssa. Opinnäytetyöprosessiin liittyvien aikarajoitteiden puitteissa mielestämme kuusi viikkoa oli riittävä aika uuden kommunikointiohjelman harjoitteluun.

6.2 Toteutusvaiheen kuvaus

Syksyllä 2016 olin mukana Rinnekoti-Säätiön järjestämällä kommunikaatiomesuilla, joissa osallistuin GoTalk Now -kuvakommunikointiohjelman koulutustyöpajaan. Tämän lisäksi opettelini itsenäisesti käyttämään GoTalk Now -kuvakommunikointiohjelmää ja luomaan siihen uusia kuvatauluja. Tiedotin päivätoiminnan henkilökunnalle toteutuksesta, aikataulusta ja heidän osuudestaan kehittämisprosessissa. Kerroin myös kehittämisprosessissa mukana olevalle kehitysvammaiselle Lauralle kommunikaation harjoittelusta ja uudesta virtuaalisesta kommunikointiohjelmasta, jota hänen kanssaan tulimme käyttämään. Laadin toimintakeskuksen seinälle ohjaajia varten seurantalomakkeen, johon he pystyivät merkitsemään päivittäin suoritettut valintatilanteen harjoittelut.

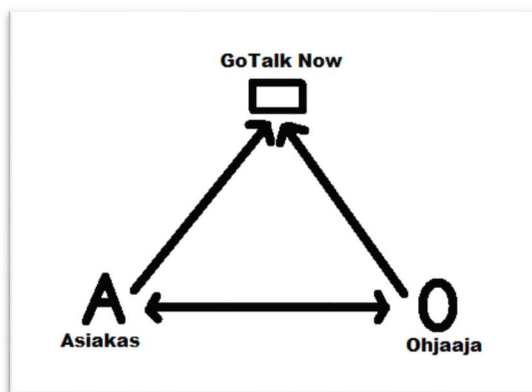
Lisäksi otin valokuvat vastaamaan valittuja vaihtoehtoja ja loin ohjelmaan valintatilannekansion asiakkaalle. Esimerkiksi ruokajuomavaihtoehtoja vastasivat valokuvat maito- ja piimäpurkeista (KUVA 3). Huuhtasen (2011b, 58) mukaan valokuvat ovat konkreettisempi vaihtoehto kuin esimerkiksi PCS-kuvat ja siksi yksinkertaisemmat henkilölle, joka vasta aloittelee kuvakommunikaation käyttöä. GoTalk Now -ohjelmaan on mahdollista myös saada puhesynteesi, joka toistaa suomenkielellä kosketetun kuvakkeen. Tämä vahvistaa tehtyä valintaa myös asiakkaalle. (Papunet 2015b.)

KUVA 3. Ruokajuomanvalintaa symboloivat valokuvat GoTalk Now-ohjelmassa tablettitietokoneella (Rinnekoti-Säätiön toimintakeskus 2017).

Varsinainen GoTalk Now -kuvakommunikointiohjelman harjoitteluprosessi eli opinnäytetyön toteutusvaihe kesti 6 viikkoa, joista ensimmäiset 2 viikkoa (10 arkipäivää) osallistuin itse valintatilanteen harjoitteluun. Kymmenenä peräkkäisenä arkipäivänä vietin noin tunnin lounasajan yhteydessä toimintakeskuksessa ja toistin samat kaksi valintatilannetta Lauran kanssa. Kirjoitin kahden viikon ajan päivittäin havainnointipäiväkirjaa valintatilanteen harjoittelusta.

Käytännössä valintatilanne toteutettiin asiakkaan ja työntekijän välisessä kahdenkeskisessä vuorovaikutustilanteessa toimintakeskuksen yleisissä tiloissa. Tilanteessa oli mukana tablettitietokone, jonka näytön näkivät molemmat osapuolet. Kiinnitin Lauran huomion näytöllä oleviin kuviin ja ohjasin selkokielellä asiakasta koskettamaan (tai valitsemaan suullisesti) kuvakevaihtoehtoista mieleisen valinnan. Kuviossa 1 ilmenee vuorovaikutustilanne kommunikointiohjelmaa käyttävän asiakkaan, ohjaajan ja kommunikointiohjelman välillä (KUVIO 1). Kun valintakuvaketta kosketti kevyesti, ohjelma vahvisti valinnan suurentamalla kyseisen kuvakkeen sekä toistamalla valinnan ääneen. Toisinaan jos Laura ei vastannut mitään, toistin kysymyksen tai pidin tauon valinnanteossa. Kun hän teki jonkin valinnan, toteutettiin se heti valitsemisen jälkeen.

KUVIO 1. Virtuaalisen kommunikointiohjelman käyttäjien vuorovaikutustilanne asiakkaan, ohjaajan ja tablettitietokoneen välillä (2016).

Kahden viikon jälkeen vakituiset ohjaajat harjoittelivat kyseisiä valintatilanteita Lauran kanssa seuraavat 4 viikkoa (20 arkipäivää), jolloin työntekijät myös havaitsivat sen toteutumista enkä itse ollut enää läsnä valintatilanteessa. Työntekijä, joka osallistui valintatilanteen harjoitteluun, suunniteltiin usein etukäteen kirjalliseen päiväohjelmaan. Näin valintatilanteen harjoittelu varmistettiin toteutuvan päivittäin. Harjoittelussa mukana olleet ohjaajat kirjoittivat myös lähes päivittäin seurantalomakkeeseen valintatilanteen sujuvuudesta.

6.3 Aineisto ja aineiston keruu

Kehittämistutkimuksessa yhdistyvät laadullinen ja määrällinen tutkimusmenetelmä. Tutkimuksen kohteena voi olla prosessi, toiminto, asiantila tai tuote, joihin yritetään vaikuttaa joillakin keinoilla. Tutkijan tehtävänä on miettiä, millä keinoilla päästään mahdollisimman hyvään muutokseen, mikä tarkoittaa tutkimuksen toimintamallin määrittelyä. Kehittämistutkimuksessa oleellista on mittaus ennen ja jälkeen, jotta nähdään tapahtunut muutos. Tutkijan rooli kehittämistutkimuksessa on usein paljon oleellisempi ja aktiivisempi kuin yleensä tutkimuksen toteutuksessa. (Kananen 2012, 19–28.)

Omassa työssäni on piirteitä tapaustutkimuksesta, kun työ keskittyy yhteen asiakastapaukseen. Kananen (2012, 34–37) mukaan tapaus- eli case-tutkimuksessa

tutkimuskohteena on yleensä yksi tutkittava yksikkö, jota tarkastellaan sen omassa luonnollisessa ympäristössä. Tutkimuksen aineisto koostuu yleensä useista eri lähteistä, kuten dokumenteista, raporteista, haastatteluista ja havainnoista. Tapaustutkimuksen tavoitteena on yksittäisen ilmiön syvälinen ymmärrys.

Opinnäytetyöni toteutui Rinnekoti-Säätiön yhdessä kehitysvammaisten päivätoimintakeskuksessa syksyllä 2016. Työn toteutusvaihetta ja aineiston keruun aikataulua havainnoi aikajana (KUVIO 2). Kuuden viikon toteutusvaiheeseen eli asiakkaan kommunikoinnin harjoitteluprosessiin osallistui itseni lisäksi yhteensä 3 vakituista ohjaajaa, 3 sijaisohjaajaa sekä kehittämiskohteena ollut asiakastapaus Laura. Tutkimusaineistoni koostuu kolmesta eri osasta. Pääaineistona toimii prosessissa mukana olleiden kolmen (3) päivätoiminnan vakituisen työntekijän haastattelut sekä oma havainnointipäiväkirja toteutusvaiheesta kahden viikon ajalta. Haastattelujen ja havaintojeni tueksi käytän aineistona myös työntekijöiden täyttämää seurantalomaketta toteutusvaiheen neljän viikon ajalta.

KUVIO 2. Kommunikoinnin harjoittelujakso syksyltä 2016. Aikajana opinnäytetyön toteutusvaiheesta ja aineiston keruusta.

Neljän viikon seuranta-ajan jälkeen haastattelin kommunikointiohjelman käytön kokemuksista toimintakeskuksen kolmea vakituista työntekijää, joista jokainen toimi toimintakeskuksessa ohjaajana. Kaikki kolme haastateltavaa olivat naisia ja

he olivat iältään 25–55 -vuotiaita. Haastateltavat valikoituivat sen mukaan, että he olivat osallistuneet opinnäytteen toteutusvaiheeseen ja olivat vakituisesti töissä toimintakeskuksessa. Oletettavasti heillä oli monipuolisempi kokemus harjoitteluprosessin asiakastapauksesta ja vaihtoehtoisista kommunikointimenetelmistä kuin sijaisohjaajilla. Vakituiset työntekijät olivat myös käytännöllisempi tavoittaa haastattelua varten. Kaikki haastatteluun pyytämäni työntekijät suostuivat haastatteluun.

Toimintakeskuksessa tapahtuvista muutoksista johtuen yhden työntekijän haastattelun toteutin sähköpostihaastatteluna. Kaksi työntekijää haastattelin kasvokkain parihaastatteluna. Parihaastattelu kesti yhteensä 45 minuuttia ja se toteutettiin Rinnekoti-Säätiön toimintakeskuksessa. Hirsjärven, Remeksen ja Sajavaaran (2009, 204–205) mukaan haastattelun etuna on, että kysymyksiä ja tiedon keruuta voidaan muokata tilanteelle suotuisalla tavalla ja siinä ollaan suorassa kielellisessä yhteydessä tutkittavan kanssa. Pari- ja ryhmähaastattelussa haastateltavat vastaavat usein luontevammin ja vapautuneemmin, kun eivät ole yksin tilanteessa. Useamman henkilön haastattelu on myös tehokas keino kerätä aineistoa monelta ihmiseltä samaan aikaan. (Hirsjärvi ym. 2009, 210.)

Haastattelumenetelmänä käytin teemahaastattelua, jossa teemakysymyksiä oli yhteensä viisi (5). Yleensä teemahaastattelussa aihepiirit on suunniteltu etukäteen, mutta tarkat kysymysmuodot ja niiden järjestys puuttuvat (Hirsjärvi ym. 2009, 208). Tavoitteena on, että haastateltava antaa jokaisesta aihepiiristä oman kuvauksensa ja haastattelijan tehtäväksi jää huolehtia, että keskustelu säilyy teemojen sisällä (Vilkkä 2005, 103).

Tutkimuskysymyksiin pohjautuen tavoitteena oli selvittää työntekijöiden kokemuksia, mitä mahdollisuuksia uuden kuvakommunikointiohjelman käyttöönotto tarjoaa asiakkaan kommunikointiin verrattuna aiemmin käytössä olleisiin paperisiin kuviin, sekä miten kuvakommunikointiohjelman käyttöä voidaan kehittää tulevaisuudessa (LIITE 1). Nauhoitin parihaastattelun osittain äänitallentimella ja teknisistä häiriöistä johtuen osan kirjoitin käsin. Äänitallentimelle nauhoitetun

osuuden litteroin sanatarkasti ja käsinkirjoitetun osuuden kirjoitin puhtaaksi jälkeenpäin. Litteroitua ja käsinkirjoitettua haastatteluaineistoa syntyi yhteensä 3,5 tekstisivua. Siihen sisältyi sähköpostihaastattelu.

Pääaineiston toinen puoli on oma havainnointi toteutusvaiheesta ensimmäisen kahden viikon ajalta. Toteutusvaiheessa valitun asiakkaan kanssa harjoiteltiin päätöksentekoa ja kommunikointia päivittäin tietyissä tilanteissa. Ensimmäiset kaksi viikkoa (10 arkipäivää) olin toimintakeskuksessa päivittäin noin 1 tunnin ajan ohjaamassa valintatilanteen harjoittelua asiakkaan kanssa sekä samalla havainnoimassa tilannetta. Kirjoitin valintatilanteesta havainnointipäiväkirjaa heti tilanteen jälkeen. Vilkan (2005, 119) mukaan osallistuva havainnointi on tyypillinen havainnoinnin muoto. Siinä tutkijan rooliin kuuluu havainnoinnin lisäksi vuorovaikutuksessa oleminen tutkittavan henkilön kanssa.

Kiinnitin havainnointitilanteessa erityisesti huomiota siihen, kuinka asiakkaan valinnan tekeminen sujui virtuaalisen kommunikointiohjelman avulla, minkälainen oli asiakkaan sen hetkinen mielentila sekä kuinka nopeasti valinnan tekeminen tapahtui, jos tapahtui. Havainnoin myös muita ulkoisia tekijöitä, jotka saattoivat vaikuttaa valinnanteen sujuvuuteen. Päivien edetessä vertailin edellisten päivien valintatilanteita senhetkiseen tilanteeseen sekä yleisesti vuorovaikutuksen sujuvuutta ohjaajan kanssa. Pohdin havainnointipäiväkirjassa myös harjoittelujakson mielekkyyttä ja luotettavuutta sekä teknisten laitteiden käyttöönoton tärkeyttä vammaistyössä. Havainnointiaineistoa syntyi yhteensä 4 tekstisivua.

Vilkan (2005, 120) mukaan havainnoinnin merkittävin etu on, että sen avulla voidaan saada välittömästi suoraa tietoa yksilöiden ja ryhmien toiminnasta sekä käyttäytymisestä. Havainnointi sopii erityisesti silloin, kun tutkitaan vuorovaikutusta tai kun tutkittavilla henkilöillä on kielellisiä vaikeuksia. Haittapuoli havainnoinnissa on, että tutkija saattaa suhtautua emotionaalisesti tutkittaviin, jolloin havainnoinnin objektiivisuus ei ole niin luotettavaa.

Haastattelujen ja havaintojeni tueksi aineistoa kertyi myös toteutusvaiheen neljän viikon seurantalomakkeesta (LIITE 2), jota täyttivät toimintakeskuksen ohjaajat.

He kirjoittivat lyhyesti päivittäin asiakastapauksen kanssa harjoitelluista valintatilanteista, joissa oli käytetty apuna virtuaalista kuvakommunikointiohjelmaa. Seurantalomakkeen tarkoitus oli tukea ohjaajien haastattelua ja omaa havainnointiaineistoani sekä muistuttaa ohjaajia toteuttamaan päivittäinen harjoittelu asiakkaan kanssa. Seurantalomakkeesta selvisi esimerkiksi, kuinka monena päivänä asiakas oli valinnut vaihtoehdon, oliko seurantajakson aikana tapahtunut muutoksia valinnanteossa ja kuinka aktiivisesti kommunikointiohjelmaa oli kaiken kaikkiaan käytetty asiakkaan kanssa. Neljän viikon seurantalomake oli yhteensä 8 sivua, mutta käsinkirjoitettua osuutta siellä oli keskimäärin 15 riviä per sivu. Seurantalomake ei ole osa pääaineistoa, vaan käytän sitä vain osittain tukemaan muuta aineistoa.

6.4 Aineiston analyysi

GoTalk Now -kuvakommunikointiohjelman käytön kokemuksista syntyi haastatteluaineistoa 3,5 tekstisivua, havainnointiaineistoa 4 tekstisivua sekä työntekijöiden täyttämästä seurantalomakkeesta kesimäärin 15 riviä jokaiselle kahdeksalle sivulle. Analysoin jokaisen aineiston erikseen. Pääaineistona toimii haastattelu- ja havainnointiaineistot, jonka tukena käytän seurantalomakkeen sisältöä.

Haastatteluiden jälkeen kuuntelin ja luin aineiston pariin otteeseen ennen litterointia saadakseni kokonaiskuvan vastauksista. Teknisistä häiriöistä johtuen osin käsin kirjoitetun ja osin äänitallentimella nauhoitetun haastattelun litteroin ja kirjoitin puhtaaksi. Yhdistin sähköposti- ja parihaastattelun vastaukset samojen haastattelukysymysten alle ja nostin vastauksista esille oleellisia osuuksia. Nimesin myös kolme haastateltavaa nimillä H1, H2 ja H3, joita käytin työssä lainatesani heitä suoraan.

Seuraavaksi luokittelin aineiston neljään eri pääteemaan. Kanasen (2012, 102) mukaan teemat valitaan niin, että niistä muodostuu yhdessä mahdollisimman kattavasti koko tutkittava ilmiö. Oman työni teemat nousivat esille tutkimuskysymysten, haastatteluvastauksien ja tekemieni havaintojen pohjalta. Teemoikseni muo-

dostuivat *havainnot asiakkaan valinnan tekemisestä, virtuaalisen kommunikointiohjelman käytön edut ja haasteet työntekijän näkökulmasta, kommunikointiohjelman käytön edut ja haasteet asiakkaan näkökulmasta sekä virtuaalilaitteiden ja teknologian käytön kehittäminen tulevaisuudessa*. Tarkastelen koko aineiston tuloksia tämän teemoittelun mukaisesti.

Kahdesta (2) ensimmäisestä seurantaviikosta kertyneen havainnointipäiväkirjan analysoinnin aloitin myös lukemalla aineiston muutaman kerran läpi. Kirjoitin sitten tekstin puhtaaksi ja poimin sieltä edellä mainittujen teemojen alle niitä koskevia osuuksia havainnointipäiväkirjasta. Suurin osa havainnoistani sopi teemaan *havainnot asiakkaan valinnan tekemisestä*. Päiväkirjassa havaintoni olivat kohdistuneet paljon siihen, kuinka valinnan teko oli onnistunut asiakkaan kanssa ja mitä asiakas oli valinnut, jos oli tehnyt valinnan. Tein näistä havainnoista yhteenvedon, kuinka valintatilanne oli sujunut kahtena havainnoimanani viikkona. Tämä auttoi näkemään, oliko ensimmäisten viikkojen jälkeen tapahtunut muutosta valinnan tekemisessä. Ensimmäisen teeman mukaiset havainnot analysoin lopuksi yhdessä seurantalomakkeen kanssa. Muiden teemojen mukaiset havainnointiosuudet käsittelin haastatteluaineiston tapaan teeman sisällä.

Työntekijöiden täyttämän neljän (4) viikon seurantalomakkeen analysoin samalla tavalla kuin omat havaintoni. Luin lomakeaineiston ensiksi läpi muutaman kerran saadakseni siitä yleiskuvan. Seuraavaksi kirjoitin jokaisesta viikosta erillisen yhteenvedon nähdäkseni kommunikoinnin ja valinnan teon mahdolliset muutokset tai eroavaisuudet viikoissa. Seurantalomakkeesta kertynyt aineisto oli aihepiiriltään kokonaan teeman *havainnot asiakkaan valinnan tekemisestä* alle sopivaa, eikä siitä kertynyt muihin teemoihin yhtään aineistoa. Seurantalomakkeesta kirjoitetun yhteenvedon jälkeen yhdistin havainnointipäiväkirjasta sekä seurantalomakkeesta syntyneen yhteenvedon nähdäkseni koko kuuden (6) viikon seurannan kokonaisuutena. Kirjoitin tästä kokonaisuudesta ensiksi raakaversio ja myöhemmin palasin kirjoittamaan lopullisen version.

Myös haastattelu- ja havainnointiaineistoa koskevat teemat kävin lopuksi läpi teema kerrallaan saadakseni kuvan jokaisen teeman pääkohdista. Kirjoitin näistä teemoista ensimmäiset versiot, joissa nostin esille mahdollisimman paljon esille

työntekijöiden ääntä, jota peilasin omiin havaintoihini teemojen sisällä. Myöhemmin palasin vielä lukemaan uudestaan haastatteluaineiston, jonka jälkeen kirjoitin lopullisen version teemoista.

6.5 Luotettavuus ja eettisyys

Tutkija vastaa itse tutkimuksensa luotettavuudesta ja tästä syystä hänen pitää arvioida luotettavuus jokaisen valinnan kohdalla mitä hän tekee. Tutkimuksen luotettavuus merkitsee, että tutkimuksen kohde ja tutkimusaineisto ovat yhteensopivia ja ettei teorian syntymiseen ole vaikuttanut epäolennaiset tekijät. Työssä tulee käydä ilmi, miten ja miksi hän on päätenyt eri ratkaisuihin. Tutkijan tulee olla myös kriittinen ratkaisujen toimivuuden suhteen. (Vilkkä 2005, 158–160, 181.)

Varsinaisen tutkimusluvan hakemisen lisäksi pyysin luvan myös tutkimuskohteen olleen asiakkaan omaiselta tutkimuksen toteuttamiselle. Laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen sähköisestä käsittelystä (159/2007) sanoo, että suostumusta asiakastietojen luovuttamiseen voidaan pyytää asiakkaan lailliselta edustajalta, mikäli asiakas ei kykene itse arvioimaan niiden luovuttamista. Kun tutkimuksen kohteena on erityisryhmään kuuluva henkilö, suostumus tutkimukselle on erityisen tärkeä.

Työn asiakastapausta Lauraa tiedotettiin kehittämisprosessista ja siihen osallistumisesta. Tutkimuksen toteutuksessa huolehdittiin, ettei se heikentänyt tutkittavan henkilön psyykkistä tai fyysistä toimintakykyä. Lauralla oli mahdollisuus poistua valintatilanteesta ja jos hänen toimintakykynsä olisi heikentynyt, työn toteutusajankohtaa olisi siirretty tai se olisi lopetettu kokonaan. Tutkimukseen käytetty aika oli päivittäin ainoastaan noin 15 minuuttia tunnin aikana, joten uskon, ettei tutkimus ollut ainakaan ajallisesti raskas asiakastapaukselle.

Kun kyseessä on tutkimus, joka kohdistuu yhteen henkilöön, on myös erityisen tärkeää huolehtia hänen anonymiteettinsä säilymisestä (Kananen 2012, 36). Opinnäytetyöni kehittämistutkimuksessa asiakkaan henkilö- tai tunnistetietoja ei

tuotu ilmi julkaistavassa työssä. Asiakas Lauraa ei kuvattu eikä videoitu tutkimuksen aikana. Työssä oli myös tarkoituksena, ettei tarkka toimintakeskus tai työntekijöiden nimet tule ilmi, jotta asiakastapauksen anonymiteetti säilyy.

Tutkimuksen toteutusvaiheen jälkeen haastattelin toteutusvaiheessa mukana olleita toimintakeskuksen työntekijöitä. Haastattelu- ja havainnointiaineisto säilytetään niin, ettei se joudu väärin käsiin ja hävitetään kun sitä ei enää tarvita. Itseäni tutkimuksen tekijänä koskee myös vaitiolovelvollisuus liittyen kyseisen organisaation sisäisiin asioihin, opinnäytetyössä mukana olleisiin osallistujiin sekä yhteistyötahon muihin asiakkaisiin. Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000) kuvaa asiakkaan oikeudet tutkimustilanteessa.

Vertaillessani haastattelu- ja havainnointiaineistoja oli haastavaa nähdä niiden yhdenvertainen luotettavuus. Haastatteluaineisto oli työntekijöiden näkökulmasta, kun taas havainnot olivat omiani. Välillä koin, että ammattilaisen tieto on paikkansapitävämpää, kuin oma näkökulmani opiskelijana. Kuitenkin ulkopuolisen havainnoijan etuna on ehkä objektiivisempi näkemys tutkittavaan henkilöön. Kanasen (2012, 36) mukaan tapaustutkimuksesta tekee luotettavan riittävä ja tarkka dokumentaatio. Tapaustutkimuksen tuloksia ei voi koskaan yleistää, mikä periaatteessa tekee jokaisen havainnoijan tulkinnasta oikean (Kananen 2012, 35). Välillä tutkija saattaa havainnoidessaan suhtautua emotionaalisesti tutkittavaan ilmiöön tai kohteeseen. (Hirsjärvi ym. 2009, 213.) Oman työni asiakastapaus oli itselleni entuudestaan tuttu, mutta se ei kuitenkaan mielestäni vaikuttanut työn luotettavuuteen vaan enemmänkin tuki työn tavoitteita.

Tutkimuksen ”läpinäkyvyys” liittyy sekä tutkimuksen luotettavuuteen että eettisyyteen. Se tarkoittaa, että tutkija ei peittele mitään tutkimuksen osia, vaan tekee kaiken näkyväksi. Se tekee tutkimuksesta myös arvovapaata, kun tutkija paljastaa tutkimukseen vaikuttavat arvonsa. Tutkimuksen eettisyys on pidettävä mielessä koko tutkimusprosessin ajan ideointivaiheesta julkaisuun asti. (Vilka 2005, 29–30, 160.) Omassa työssäni pyrin lisäämään tutkimuksen luotettavuutta kuvaamalla suunnittelun ja toteutuksen huolellisesti, jotta lukijalla on mahdollisuus seurata tulkintojani ja päätelmien tekemistä.

7 TUTKIMUKSEN TULOKSET

Työni käsittelee kehitysvammaisen asiakkaan kommunikoinnin tukemista kuvakommunikatiivisen GoTalk Now -virtuaaliohjelman avulla. Toteutin yhteistyöhöni Rinnekoti-Säätiön kanssa eräässä kehitysvammaisten toimintakeskuksessa kuuden (6) viikon jakson, jonka aikana minä sekä toimintakeskuksen työntekijät harjoittelimme asiakas Lauran kanssa valinnantekoa kyseisen kuvakommunikointiohjelman avulla. Aineisto koostuu työntekijöiden haastatteluista, omista havainnoistani sekä työntekijöiden täyttämästä seurantalomakkeesta.

Työn tulokset olen jakanut neljään alalukuun, jotka syntyivät aineistoni teemoista. Ensimmäinen luku on *Havainnot asiakkaan valinnan tekemisestä*. Tässä alaluvussa käsittelem havaintoja harjoitteluprosessista sekä valinnanteossa mahdollisesti tapahtuneita muutoksia. Toinen luku on *Työntekijä kommunikointiohjelman käyttäjänä*, missä käsittelem työntekijän näkökulmasta GoTalk Now -kommunikointiohjelman käytön etuja ja haasteita. Kolmas on teemaltaan sama kuin edellä mainittu, mutta asiakkaan kannalta katsottuna eli *Kommunikointiohjelman käyttö asiakkaan näkökulmasta*. Tulosten viimeinen alaluku on *Virtuaalilaitteet kommunikation tukena tulevaisuudessa*. Siinä paneudun työntekijöiden haastatteluissa ilmenneisiin kehittämisideoihin ja ajatuksiin, jotka koskettavat virtuaaliohjelmien ja teknologian käyttöä vammaistyössä. Viittaan suorissa lainauksissa haastatteluihin nimillä H1, H2 ja H3 selventääkseni sitä kuka puhuu.

7.1 Havainnot asiakkaan valinnan tekemisestä

Kolmen (3) haastatellun työntekijän ja omien havaintojeni perusteella Laura-asiakkaan valinnan teossa ei tapahtunut muita muutoksia, kuin että se nopeutui hiekkien kuuden seurantaviikon aikana. Tehdessäni itse havaintoja ensimmäiset kaksi seurantaviikkoa kiinnitin huomiota siihen, että Laura teki aktiivisemmin valintoja kuin myöhemmillä viikoilla täytetyn seurantalomakkeen mukaan. Toisaalta taas työntekijöiden näkemyksen mukaan Lauran kiinnostus virtuaalista GoTalk

Now -kommunikointiohjelmaa kohtaan lisääntyi hieman seurantaviikkojen aikana.

Alussa [asiakas] tuntui hieman ihmettelevän miksi valinta täytyy tehdä tabletilla, mutta sen oivallettuaan valintatilanne nopeutui... (H1)

Työntekijöiden täyttämän seurantalomakkeen mukaan toinen harjoitelluista valintatilanteista eli *ruokajuoman valinta* tapahtui sujuvasti joka päivä ja valintana toistui piimä. Toisinaan Laura saattoi sanoa valintansa ainoastaan suullisesti koskettamatta piimä-kuvaketta ja toisina päivinä hän kosketti kuvaketta hetken viipyilyn jälkeen. Lounaan jälkeisen *vapaa-ajan toiminnan valitseminen* tapahtui vaihtelevasti. Sekä omien havaintojeni että työntekijöiden haastattelun perusteella siihen näytti vaikuttavan eniten asiakkaan mieliala. Kun Laura oli poissaoleva tai huonotuulinen valinnan tekeminen oli hitaampaa ja passiivisempaa. Hyväntuulisena asiakas valitsi reippaammin ja toimi aktiivisemmin tilanteissa. Myös tilan hiljainen äänitaso sekä ohjaajan läsnäolo ja kiireettömyys tilanteessa edistivät valinnan tekemistä. Toisaalta myös päivät, kun Laura ei tehnyt varsinaista valintaa, olivat itsessään valintoja olla tekemättä valintaa.

Päivästä riippuvainen miten se kommunikoi ja tekee valintoja. Jos jo hänen tulofiilis on sellanen poissaoleva tai hiljainen niin silloin harvoin valinnat onnistuu. Toisaalta iltapäivällä saattaa olla ihan toinen fiilis jo. (H2)

Mitä enemmän ohjaajana pystyin olemaan läsnä tilanteessa ilman kiirettä, sitä helpommin koin valintatilanteen asiakkaalle helpommaksi. (H1)

Vapaa-ajan toimintavaihtoehtoja olivat piirtää/maalata, levätä, pelata ja kuunnella musiikkia. Muita, työn kannalta ylimääräisiä, valintatilanteita, joita harjoitteluprosessin aikana toteutettiin, olivat kysymykset senhetkisestä tunnetilasta (esim. iloinen, surullinen, vihainen) ja viikonlopun vapaa-ajan toiminnoista (esim. herkuella, levätä, kuunnella musiikkia). Näihin kysymyksiin Laura vastasi vaihtelevasti, seurantalomakkeen mukaan noin joka toisella kerralla. Välillä asiakas myös valitsi kommunikointiohjelman avulla oikean vaihtoehdon, esimerkiksi vuodenaikaa kysyttäessä. Useimmiten hän ei vastannut tähän kysymykseen mitään.

Yksi haastateltu työntekijä oli havainnut, että asiakas Lauran valinnantekoon vaikutti myös paikka, jossa valinta toteutettiin asiakkaan kanssa. Työntekijän mukaan pöydän ääressä asiakas oli aktiivisempi tekemään valintoja kuin sohvalla. Sekä omien havaintojeni että yhden työntekijän mukaan asiakas teki useammin valinnan, kun vaihtoehtoja oli vain kaksi (2) eikä neljä (4). Yksi työntekijä uskoi, että Lauran taidoissa tehdä valintoja nähdään enemmän muutosta, kun tabletti-tietokoneen ja kommunikointiohjelman käyttöä lisätään entisestään asiakkaan kanssa.

7.2 Työntekijä kommunikointiohjelman käyttäjänä

Henkilökohtaisesti GoTalk on mieluisampi ja helpompi, se motivoi minua kommunikoimaan laajemmin...---...Se luo myös mielettömät mahdollisuudet sekä itseni että asiakkaan kehittymiselle. (H1)

Työntekijöiden haastatteluissa ohjelman käyttö koettiin melko positiiviseksi sekä Lauran kommunikoinnin, että omien kommunikointitaitojen kehittymisen kannalta. Ohjelmaa kuvattiin helppokäyttöiseksi ja käteväksi, kun kaikki kuvat ovat yhden sovelluksen sisällä, mikä säästi aikaa ja vaivaa kuvakansioiden etsimiseltä ja selaamiselta.

Kuitenkin myös haasteita löytyi GoTalk Now -kommunikointiohjelman käytöstä. Työntekijöiden mielestä kommunikointiohjelma oli vaikeaa saada päivittäiseen käyttöön, kun toimintakeskuksessa oli ainoastaan yksi tablettitietokone. Tabletti oli työntekijöiden kokemusten mukaan usein eri tilassa tai varattuna toisen käytössä, kun sille olisi ollut tarvetta. Tällöin aikaa joutui käyttämään tablettitietokoneen etsimiseen tai odottamiseen, että se vapautuu omaan käyttöön.

Useampi tablettitietokone olisi myös mahdollistanut sen, että kommunikointiohjelma olisi asiakkaalle hieman henkilökohtaisempi. Tällöin ohjelman valintakuvakkeet olisi voinut soveltaa jokaiselle asiakkaalle yksilökohtaisesti sopivimmiksi. Yhden työntekijän mielestä oli välillä haastavaa löytää oikea valintakansio ohjelman sisäلتä, mutta toisaalta todettiin, että virtuaalisen kommunikointiohjelman käyttö nopeutuisi ja helpottuisi harjoittelemalla itse enemmän sen käyttöä.

7.3 Kommunikointiohjelman käyttö asiakkaan näkökulmasta

Harjoitteluprosessissa mukana olleelle kehitysvammaiselle Lauralle GoTalk Now -kuvakommunikointiohjelman käyttö vaikutti työntekijöiden haastattelun perusteella soveltuvan paremmin kuin aiemmin käytetyt paperiset kuvat. Työntekijöiden ja havaintojeni perusteella virtuaalisen kuvakommunikointiohjelman käytön Laura oli kokenut kiinnostavaksi. Työntekijät kuitenkin painottivat puheessaan, että jokaiselle asiakkaalle sopivat eri kommunikointimenetelmät eikä toimivaa menetelmää voi yleistää koskemaan kaikkia.

GoTalk motivoi sitä [asiakasta] katsomaan ja koskemaan sitä [GoTalk Now:ta] enemmän, kuin paperiset kuvat...--... Mutta se on tosi yksilökohtaista mikä sopii kellekin. (H3)

Sekä minä havainnoijana, että toimintakeskuksen työntekijät pohdimme, oliko kommunikointiohjelmasta hyötyä silloin, kun asiakas osasi vastata kysymykseen suullisesti ilmankin laitetta. Harjoittelujaksossa mukana olleella Lauralla ei ollut haasteita puheen tuottamisessa. Silloin apuväline voidaan nähdä tukevana, eikä korvaavana kommunikointimenetelmänä. Yksi työntekijä toi haastattelussa ilmi, että henkilölle, jolla on Downin oireyhtymä (kuten Lauralla), on tyyppistä sairastua varhaisessa vaiheessa dementiaan. Työntekijän mukaan dementia saattaa heikentää henkilön puhekykyä, jolloin on tärkeää, että hänellä on aiemmin opittu vaihtoehtoinen, puhetta tukeva menetelmä kommunikoida. Muutenkin asiakkaan kyky käyttää vaihtoehtoisia kommunikointimenetelmiä koettiin tärkeäksi kehitysvammaisen henkilön kannalta. Päivinä, jolloin kyseenosainen asiakas oli vähäpuheinen ja haluton puhumaan, hän saattoi silti toisinaan tehdä valinnan koskettamalla.

...Sieltä saatto sinä päivänä tulla se painallus, kun se ei halunnu puhua. Mutta oli kyllä sitte välillä niitäki päiviä, että se [vastaus] ei tullu vaikka kuin yritti. (H2)

Kuten työntekijät olivat kokeneet omaksi haasteekseen kokemattomuuden GoTalk Now -ohjelman käyttäjinä, tuli sama ilmi, kun kyse oli haasteista asiakkaan näkökulmasta. Yhtenä ongelmana pidettiin sitä, että tablettitietokone ja kommu-

nikointiohjelma olivat ennestään vieraita Lauralle. Yksi työntekijä uskoi, että asiakkaan tulee oivaltaa kommunikointiohjelman käytön idea, jolloin sen käyttäminen helpottuu.

Paperisissa kuvissa on se hyvää, että asiakkaan ns. virhekosketukset huomaa paremmin, jos esim asiakkaan motoriikka on heikko ja hän osuu ohi. GoTalk:ssa pienestä hipaisusta laite sanoo jo tehdyn valinnan ääneen. (H1)

Vaikka asiakas Lauralla ei ollut käsissä tai sormissa motorisia ongelmia, toivat työntekijät esille, että yleisesti virtuaalinen kommunikointiohjelma sulkee ulkopuolelleen ne henkilöt, joilla on heikentynyt käsien hienomotoriikka. Kosketusnäytöllä toimivan tablettitietokoneen näyttö tunnistaa jo herkänkin kosketuksen. Mitä enemmän valintakuvakkeita on näytöllä samaan aikaan, sitä pienempiä ne myös ovat pinta-alaltaan ja näin haastavampia koskettaa. Toisissa asiakastapauksissa käyttöä rajoittavana tekijänä oli myös näkövamma, jonka takia pieniä kuvakkeita oli vaikea nähdä. Paperinen kuvakommunikaatio on mahdollista suurentaa asiakkaan tarpeiden mukaan kuinka suureksi tahansa, jolloin näkövammaisen tai motorisesti heikkokin henkilö voi käyttää kyseisiä kuvia.

7.4 Virtuaalilaitteet kommunikaation tukena tulevaisuudessa

Enemmän tietoa ja koulutusta teknisistä laitteista koskien. Olisi myös hyvä saada yksilöllisempiä vaihtoehtoja eri henkilöille. (H3)

Kukin kolme (3) haastateltavaa työntekijää kertoivat toivovansa jatkossa lisää koulutuksia ja tietoa teknisistä laitteista sekä GoTalk Now:sta ja muista virtuaalisista kommunikointiohjelmista. Myös laajempia ja yksilöllisempiä muokkausmahdollisuuksia kullekin asiakkaalle pidettiin tärkeänä tavoitteena jatkossa.

Tulevaisuudessa virtuaaliohjelman käytön kehittämisideat olivat laajentaa sen käyttöä uusien kommunikointitilanteiden harjoitteluun ja uudenlaisiin asiakasryhmiin. Työntekijät ideoivat ohjelman käyttöä erityisesti asiakkaiden muutostilanteiden ja tunnetilojen harjoitteluihin. Toisille asiakkaille muutokset kuten tilan tai toi-

minnan vaihtaminen sekä kotiinlähtö saattavat olla vaikeita. Myös abstrakti valinta, kuten oman tunnetilan tunnistaminen ja valitseminen kuvista, voi olla vaikeaa. Työntekijöiden mukaan GoTalk Now -ohjelman avulla voisi harjoitella haastavia valintatilanteita asiakkaiden kanssa. Työntekijät myös kertoivat, että maahanmuuttajataustaiset kehitysvammaiset asiakkaat, joille suomen kieli ei ole äidinkieli, voisivat saada tukea kuvakommunikointiohjelmasta. Haastatteluista ilmeni, että toimintakeskuksen asiakaskunnasta laskennallisesti noin viidennes voisi hyötyä virtuaalisen kuvakommunikointiohjelman käytöstä vuorovaikutuksen tukena.

GoTalkin käyttö olisi tärkeää saada laajempaan käyttöön kaikkialla...--...GoTalkiin panostamisella saataisiin vieläkin enemmän hyvää muutosta aikaiseksi. (H1)

Kaikki kolme harjoitteluprosessissa mukana ollutta työntekijää myös pitivät virtuaaliohjelmien ja teknologian käyttöä vammaistyössä suositeltavana. Heidän mukaansa teknologian käyttö tarjoaa monipuoliset mahdollisuudet kehitysvammaisen kommunikoinnin kehittymiselle. Yksi työntekijä sanoi kommunikoinnin kehittämisen virtuaalilaitteiden avulla olevan kehitysvammaisen yhdenvertainen oikeus oppia ja kehittyä ihmisenä.

8 POHDINTA

Työn keskiössä olleen asiakastapaus Lauran kanssa harjoiteltiin valintatilanteita puhetta tukevan GoTalk Now -kommunikointiohjelman avulla. Kuuden viikon harjoittelujakson aikana selvisi, että virtuaalinen kuvakommunikointiohjelma soveltui hänelle paremmin, kuin aiemmin käytetty paperinen kuvakommunikaatio. GoTalk Now:ta kohtaan hän osoitti enemmän mielenkiintoa verrattuna paperikuviin. Lauran valinnanteossa ei kuitenkaan tapahtunut suurta kehitystä jakson aikana. Pidempikestoisemmalla ajanjaksolla ja lisäharjoittelulla valinnanteossa ja vuorovaiikutuksessa olisi saattanut nähdä suurempia muutoksia. Hänen valinnan tekemisen sujuvuuteen vaikuttivat sekä sisäiset (asiakkaan mieliala) että ulkoiset tekijät (tilan äänitaso, kiire, työntekijän läsnäolo). Toisaalta myös valinta olla tekemättä valintaa oli myös itsessään valinta. Kaiken kaikkiaan puhetta tukevien ja korvaavien kommunikointimenetelmien soveltuvuus on yksilökohtaista eikä mikään menetelmä ole jokaiselle soveltuva.

Myös GoTalk Now -ohjelman käytössä mukana olleet työntekijät pitivät käyttöä positiivisena kokemuksena. Suurimmiksi haasteiksi nousivat tablettitietokoneiden vähäinen määrä toimintakeskuksessa sekä kokemattomuus uuden ohjelman käyttäjänä niin asiakkaana kuin työntekijänäkin. Tulevaisuudessa GoTalk Now -ohjelman käyttöä olisi hyvä laajentaa asiakkaille haastaviin tilanteisiin sekä uusiin asiakasryhmiin, kuten maahanmuuttajataustaisiin kehitysvammaisiin. Työntekijät toivoivat jatkossa lisää tietoa ja koulutusta teknisistä laitteista sekä GoTalk Now:sta ja muista virtuaalisista kommunikointiohjelmissa.

8.1 Päätelmät ja tulosten tulkinta

Työn toteutusvaiheessa kuuden viikon harjoittelujaksolla Laura ei kehittynyt suuresti ohjelman käyttäjänä, mikä on mielestäni ymmärrettävää harjoittelujakson ollessa melko lyhyt. Laura tulee vielä tarvitsemaan jatkossa aikaa ja ohjausta ohjelman käytön harjoittelussa. Kommunikointitaitojen harjoittelu on toisaalta elinikäinen oppimisprosessi, jossa voi aina kehittyä lisää.

Haastatteluissa ilmeni, että työntekijät pitivät virtuaaliohjelmia suositeltavina kommunikointivälineinä kehitysvammaisten kanssa ja he toivoivat lisää tietoa ja osaamista niiden käyttöön tulevaisuudessa. Haasteet, jotka nousivat esille haastatteluissa, liittyivät epävarmuuteen ja kokemattomuuteen ohjelman käyttäjänä sekä käytännön ongelmaan, eli tablettitietokoneita vähäiseen määrään toimintakeskuksessa. Nämä haasteet ovat melko helposti korjattavissa lisäharjoittelulla ja uusien tablettien hankkimisella.

Työn tulokset ovat samassa linjassa aiempien tutkimusten kanssa. Anna Ikonen tutki pro gradu -tutkielmassaan (2007) älypuhelimessa toimivan kommunikointiohjelman käytön vaikutuksia vammaisten lasten kommunikoinnin käyttötarkoituksiin ja kommunikointipiiriin. Lapset, jotka olivat käyttäneet älypuhelimia enemmän toteutusjakson aikana, olivat myös kehittyneet käyttäjinä enemmän, kuin puhelinta vähemmän käyttäneet lapset. Aiempaan tutkimustietoon ja oman työni tuloksiin perustuen harjoittelun voidaan todeta vahvistavan osaamista ohjelman käyttäjänä ja kommunikoinnina.

Myös kommunikointiapuvälineen soveltuvuuden yksilöllisyys oli Ikonen tutkimuksessa (2007) tärkeä huomio. Erityisesti oman työni ollessa tapaustutkimus, tulokset ovat myös yksilöllisiä eikä niitä voida yleistää koskemaan isompaa joukkoa. Työssäni hyödynnetty uusi kommunikointimenetelmä soveltui asiakastapaus Lauralle, mutta jokaiselle kehitysvammaiselle henkilölle se ei välttämättä sovellu. Kommunikointiohjelman käyttöön voi tuoda haasteita esimerkiksi erilaiset vammat ja sairaudet, kuten näkövamma ja käsien heikko motoriikka. Haastateltujen työntekijöiden mukaan toimintakeskuksen asiakkaista jopa yhden viidesosan kanssa voisi hyödyntää GoTalk Now:ta kommunikoinnin tukemisessa. Jatkossa ohjelman käyttöä voisi siis laajentaa useamman asiakkaan käyttöön.

Ikonen (2007) mukaan vammaisen lapsen lähiympäristöllä on suuri merkitys kommunikointiohjelman käyttöön ja vuorovaikutuksen kehitykseen. Myös omassa työssäni merkitykselliseksi osaksi kommunikoinnin tukemisessa nousi ohjaajan rooli. Ilman työntekijän ja asiakkaan muun lähipiirin tukea, uuden kom-

munikointimenetelmän käyttö olisi mahdotonta. Systemaattinen harjoittelu, motivaation ylläpitäminen sekä asiakkaan kannustus ja ohjaaminen apuvälineen käyttäjänä ovat mielestäni kaikki lähipiirin vastuulla. Jokainen toteutusvaiheessa mukana ollut työntekijä myös koki vaihtoehtoiset kommunikointimenetelmät ja teknisten apuvälineiden käytön erittäin oleelliseksi. Haastatteluista ilmeni työntekijöiden toive lisäkoulutukselle. Se myös kertoo kiinnostuksesta kehittyä teknisten kommunikointimenetelmien käyttäjänä. Kommunikointiapuvälineen käytön koulutus ja tiedon lisääminen kehittäisi mielestäni koko työyhteisöä.

GoTalk Now -kommunikointiohjelma soveltuu hyvin puhe- tai kehitysvammaisen henkilön vuorovaikutuksen tukemiseen, mutta sitä voisi myös käyttää muiden asiakasryhmien kanssa. Haastatteluista nousi esille ohjelman käytön harjoittelu maahanmuuttajataustaisten kehitysvammaisten kanssa. Ohjelma voisi hyvin tukea suomen kielen harjoittelua henkilöiden kanssa, joille suomi ei ole äidinkieli. Maahanmuuton oletettavasti lisääntyessä tulevaisuudessa tarvitaan kotouttamisprosessissa myös uusia menetelmiä kielen opetteluun. Haastatteluissa mainittiin dementiaan sairastuneet yhtenä ohjelman mahdollisena käyttäjäryhmänä. Virtuaalisen kommunikointiohjelman käytöstä voisi hyötyä monet asiakasryhmät, joilla syystä tai toisesta on haasteita puheen tuottamisessa tai ymmärtämisessä.

Työn tulokset vastasivat asetettuihin tutkimuskysymyksiin. Tulokset selvittivät kommunikointiohjelman käytön kokemuksia sekä asiakkaan että työntekijän kannalta. Valitettavasti asiakasta itseään en voinut haastatella käytön kokemuksista. Haastatteluista nousi myös esille työntekijöiden ajatuksia ja konkreettisia ideoita, miten ohjelman käyttöä voitaisiin kehittää ja minkälaisissa tilanteissa sitä voitaisiin käyttää tulevaisuudessa. Yksi tavoitteeni oli innostaa työntekijöitä käyttämään kommunikointiohjelmaa myös jatkossa ja laajentaa sen käyttöä uusiin kommunikointitilanteisiin. Työn toteutusvaiheessa henkilökunta osallistui kommunikointiohjelman käyttöön aktiivisesti ja ohjelma sai positiivista palautetta. Nähtäväksi kuitenkin jää, kuinka GoTalk Now -ohjelma tulee jäämään arkikäyttöön työntekijöiden keskuudessa.

8.2 Pohdinta

Lähestyin työssäni kehitysvammaisen henkilön kommunikaation tukemista itsemääräämisoikeuden näkökulmasta. Kuvakommunikaation, kuten muidenkin vaihtoehtoisten kommunikointimenetelmien, tarkoituksena on edistää vammaisen henkilön itsenäistä elämää ja päätöksentekoa (Kinnunen-Kakko 2015, 41). Kuvakommunikaatiota käyttäessä valinnanteossa työntekijä on kuitenkin tehnyt itse jo valinnan siinä, mitä kuvia hän tarjoaa vammaiselle henkilölle. Entä jos asiakas olisikin halunnut juoda jotain muuta kuin piimää tai maitoa, tai tehdä jotain muuta vapaa-ajan toimintaa, kuin mitä hänelle tarjottiin valintakuvakkeiden avulla?

Tietenkään ei voi tehdä olettamusta, että vammaisalalla olisi resursseja tarjota lukemattomia ruokajuomavaihtoehtoja tai toteuttaa mitä tahansa toimintaa päivän aikana. Oman työni toteutuksessa olisi voinut kuitenkin huomioida vahvemmin ”jotain muuta tai ei mitään näistä” -valinnan, joka olisi ollut vaihtoehtoisena kuvakkeena muiden toimintojen rinnalla. Asiakas Laura olisi voinut valita sen, mikäli mikään toimintavaihtoehto ei häntä miellyttänyt. Se olisi avannut edes hieman laajemmat mahdollisuudet Lauralle tehdä todellinen oma valinta.

Ehkäpä harjoitteluhetket, joissa Laura ei koskettanut tai valinnut suullisesti mitään kuvaketta, olivat tapa kertoa, ettei hänellä ollut kiinnostusta mihinkään vaihtoehtoista. Siksi mielestäni työntekijällä tulisi olla herkkyyttä kuunnella myös asiakkaan sanatonta viestintää. On myös hyvä miettiä eroa sen välillä että asiakkaalla ei ole osaamista tehdä valintaa, tai asiakkaalla ei ole syystä tai toisesta motivaatiota tehdä valintaa. Kehitysvammaisen henkilön tehtyjä ja tekemättömiä valintoja tulee työntekijänä kunnioittaa.

Asiakkaan omaa ääntä ohjelman käytön kokemuksista en saanut selville, mutta kerran havainnoidessani hän totesi valintahetken jälkeen, että ”ihan kiva leikki”. Vaikka oli myös päiviä, jolloin vaikutti, ettei Laura ollut kiinnostunut valinnanteosta, niin edellä mainittu lause kuitenkin kuvaa ainakin ajoittaista suhtautumista kommunikoinnin harjoitteluun ja niiden tuomiin yhteisiin hetkiin. Vapaa-ajan toiminnan valitsemisen jälkeen valinnan mukaisesti saatettiin pelata lautapelejä,

kuunnella musiikkia tai piirtää yhdessä. Lauralla ja työntekijällä oli erityinen kahdenkeskinen hetki päivittäin, jossa huomio keskittyi kiireettömästi vain Lauraan. Uskon sen olleen mieleinen sekä Lauralle että työntekijälle.

Nykyisenä digitalisoitumisen aikakautena teknologiankäyttö tuntuu olevan luonnollinen ja välttämätön jatkumo, jolla on paljon mahdollisuuksia kehittää vammaistyötä. Se voi avata kokonaan uusia mahdollisuuksia kommunikoinnin tukemiseen sekä vammaisten että monen muun ihmisryhmän kohdalla. Virtuaalilaitteiden käyttö joka tilanteessa ei mielestäni kuitenkaan ole ihanne, johon pyrkiä. Toivon ettei sosiaalialalla esimerkiksi ratkaista työntekijäpulaa tai pyritä taloudellisiin säästöihin korvaamalla työntekijöitä virtuaalilaitteilla. Teknologia ei mielestäni voi koskaan korvata aitoa ja läsnäolevaa kohtaamista toisen ihmisen kanssa. Sen pitäisi olla ainoastaan apuväline, joka mahdollistaa ihmisten välisen kommunikoinnin.

Välillä harjoitteluprosessin aikana pohdin, onko GoTalk Now -ohjelmasta hyötyä, jos asiakas osaa tehdä valinnan suullisesti ilmankin sitä. Kuitenkin harjoitteluprosessin tavoitteena oli olla myös oppimisprosessi sekä asiakkaalle että työntekijöille. Sekä minä että työntekijät totesimme, että GoTalk Now -ohjelman käyttö voi opettaa asiakkaalle sen, että kuvat ovat vaihtoehto kommunikaatioon ja valinnan tekemiselle. Tarkoituksena ei kuitenkaan ole korvata niillä puhetta.

Puhetta tukevien ja korvaavien kommunikointimenetelmien käyttöä voisi tutkia runsaasti lisää. Jatkotutkimusideana olisi kiinnostavaa selvittää kehitysvammaisten henkilöiden perheiden kokemuksia kommunikoinnin tukemisesta. Omaiset saattavat olla paljonkin läsnä kehitysvammaisen ihmisen arjessa, mutta heidän kokemuksistaan harvoin tiedetään työyhteisössä. Lisätutkimuksena voisi myös toteuttaa toiminnallisen tutkimuksen, jossa virtuaalisen kommunikointiohjelman avulla kehitettäisiin yhtä osa-aluetta asiakkaan arjessa. Se voisi esimerkiksi olla liikunnallisten taitojen kehittäminen tai tunnetilojen tunnistamisen harjoittelu GoTalk Now -ohjelman avulla. Oma teemaani voisi tutkia myös pidemmällä aikavälillä ja selvittää kommunikointiohjelman käytön vaikutuksia asiakkaan kommunikointitaitoihin esimerkiksi yhden vuoden seurantajakson aikana. Silloin kommunikointitaidoissa saattaisi jo näkyä muutoksia.

8.3 Opinnäytetyöprosessi

Opinnäytteen työstäminen on ollut pitkä prosessi ja siihen kului suunnitteluvaiheesta lähtien hieman yli vuosi. Myös kehittämispainotteisen ja tutkimuspainotteisen opinnäytetyön yhdistäminen kehittämistutkimukseksi venytti prosessia, kun 1,5 kuukauden toteutusvaiheen lisäksi keräsin aineistoa myös haastatteluiden kautta. Myös monen eri aineiston hyödyntäminen oli melko työlästä. Koin sen kuitenkin oleelliseksi, kun tutkimuskohteena oli yksi tapaus. Eri aineistonkeruumenetelmät antoivat mielestäni monipuolisemman ja syvällisemmän kuvan tapauksesta.

Työn tekeminen on ollut myös sekä haastava että erittäin mielenkiintoinen ja ammatillisesti kasvattava projekti. Päätin tehdä työn yksin, mikä antoi toisaalta täydet vapaudet työn suunnitteluun ja toteutukseen, mutta toisaalta prosessista puuttui reflektointikumppani. Loppujen lopuksi olen erittäin tyytyväinen päätökseen tehdä työ yksin. Antoisaa opinnäyteprosessista teki myös uuden oppiminen, esimerkiksi työn eri vaiheiden ja teoriakirjallisuuden kautta. Oli myös mielenkiintoista olla kehittämässä uuden apuvälineen käyttöönottoa. Toteutusjakson suunnittelu, asiakastapauksen havainnointi, haastattelujen toteutus ovat kaikki olleet kasvattavia ja mieleenpainuvia kokemuksia. Myös kirjoitusprosessin aikana on oppinut itsestään paljon uutta ja kehittynyt myös kirjoittajana.

Opinnäytteen työstäminen on vahvistanut kiinnostustani vammaistyötä kohtaan. Tutustuin kehitysvammaisten kanssa työskentelyyn ensi kertaa tehdessäni vammaistyön harjoittelun Rinnekoti-Säätiöllä keväällä 2015. Sen jälkeen olen tehnyt kehitysvammaisten päivätoiminnassa sijaisuuksia ja toivomuksena on myös jatkaa vammaistyön parissa tulevaisuudessa. Kohtasin ensi kertaa vaihtoehtoiset kommunikointimenetelmät myös vammaistyössä. Niistä eritoten tukiviittomat ja kuvakommunikaatio kiehtoivat minua. Niihin tutustuessani avartui aivan uudenlainen maailma, kun huomasi, kuinka laajasti toisen ihmisen kanssa pystyy kommunikoimaan ilman puhuttua kieltä. Työprosessi on saanut minut ajattelemaan entistä enemmän, kuinka tärkeää kommunikoinnin tukeminen on puhetta tukevilla ja korvaavilla menetelmillä. Mielestäni on surullista, että edelleen on ihmisiä,

joilla ei ole toimivaa tapaa kommunikoida. Toivon että vammaisalalla ja sosiaalialan koulutuksessa voitaisiin panostaa tulevaisuudessa enemmän vaihtoehtoisten kommunikointimenetelmien käyttöön. Tietoa ja koulutusta tulisi tarjota enemmän. Sosiaalialalla työskentelevällä on suuri oikeus ja vastuu tukea vammaisen ihmisen äänen kuulumista. Sillä tavalla voimme edistää jokaisen ihmisen yhdenvertaista oikeutta itsemääräämiseen ja osallisuuteen yhteisessä maailmassamme.

LÄHTEET

- Arvoliitto ry i.a. Rinnekoti – hyvää elämää vammaisille ihmisille. Viitattu 23.6.2016. <http://www.arvoliitto.fi/rinnekoti/>
- Attainment Company 2016. GoTalk Now. Viitattu 27.6.2016. <http://www.attainmentcompany.com/gotalk-now>
- Bull, Peter 2003. Non-verbal communication. Teoksessa Adam Kuper & Jessica Kuper (toim.) The Social Science Encyclopedia, 2nd edition. London: Routledge, 572–573.
- Eriksson, Susan 2008. Erot, erilaisuus ja elinolot – vammaisten arkielämä ja itsemäärääminen. Kehitysvammaliiton tutkimuksia 3. Helsinki: Kehitysvammaliitto.
- GoTalk Now-työpaja 2016. GoTalk Now-kommunikointiohjelman työpaja Rinnekoti-Säätiön kommunikaatiomessuilla 22.9.2016 Espoossa.
- Haarni, Ilkka 2006. Keskeneräistä yhdenvertaisuutta. Vammaisten henkilöiden hyvinvointi ja elinolot Suomessa tutkimustiedon valossa. Raportteja 6/2006. Helsinki: Stakes.
- Heister Trygg, Boel 2010. Graafinen kommunikaatio. Esineet, kuvat ja symbolit puhetta tukevassa ja korvaavassa kommunikaatiossa. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry.
- Hirsjärvi, Sirkka; Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2000 & 2009. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.
- Holmberg, Kristina & Väisänen, Jari 2010. Tietotekniikka monipuolisena mahdollisuutena. Teoksessa Anna-Liisa Salminen (toim.) Apuvälinekirja. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry, 194–206.
- Huuhtanen, Kristiina 2011a. Bliss-kielellä kommunikointi. Teoksessa Kristiina Huuhtanen (toim.) Puhetta tukevat ja korvaavat menetelmät Suomessa. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry, 73–81.
- Huuhtanen, Kristiina 2011b. Merkit ja merkkijärjestelmät. Teoksessa Kristiina Huuhtanen (toim.) Puhetta tukevat ja korvaavat menetelmät Suomessa. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry, 58–63.

- Huuhtanen, Kristiina 2011c. Mitä kommunikointi on? Teoksessa Kristiina Huuhtanen (toim.) Puhetta tukevat ja korvaavat menetelmät Suomessa. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry, 12–25.
- Ikonen, Anna 2007. Mitä vain, kenelle vain. Älypuhelimessa toimivan kommunikointiohjelman käytön vaikutus kommunikoinnin käyttötarkoituksiin ja kommunikointipiiriin. Pro Gradu -tutkielma. Helsingin Yliopisto. Viitattu 19.2.2017. http://papunet.net/svenska/fileadmin/muut/opin-naytteet/anna_ikonen.pdf
- Kananen, Jorma 2012. Kehittämistutkimus opinnäytetyönä. Kehittämistutkimuksen kirjoittamisen käytännön opas. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.
- Kaski, Markus (toim.); Manninen, Anja & Pihko, Helena 2012. Kehitysvammaisuus. Helsinki: Sanoma Pro.
- Kinnunen-Kakko, Marjo 2015. Mahdollistava lähimmäisyys ja arkeistava aistityö. Rinnekodin julkaisusarja 1. Helsinki: Rinnekoti-Säätiö.
- Koiste, Ulla 2011. Varhaiskuntoutusta autismiryhmässä. Teoksessa Kristiina Huuhtanen (toim.) Puhetta tukevat ja korvaavat menetelmät Suomessa. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry, 113–115.
- Laine, Kaarina 2005. Minä, me ja muut sosiaalisissa verkostoissa. Helsinki: Otava.
- Laki kehitysvammaisen erityishuollosta 519/1977. Viitattu 17.8.2016. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1977/19770519#L3a>
- Laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen sähköisestä käsittelystä 159/2007. Viitattu 15.8.2016. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070159>
- Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000. Viitattu 16.3.2017. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000812>
- Malm, Marita; Matero, Marja; Repo, Marjo & Talvela, Eeva-Liisa 2006. Esteistä mahdollisuuksiin. Vammaistyön perusteet. Helsinki: WSOY.
- Manninen, Pia 2011. Autistisilla henkilöillä on asiaa – spontaanikommunikoinnin kehittäminen ja tukeminen. Teoksessa Kristiina Huuhtanen (toim.) Puhetta tukevat ja korvaavat menetelmät Suomessa. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry, 108–115.

- Nind, Melanie & Hewett, David 2001. Voimauttava vuorovaikutus. Opas toimintatavan käyttöön. BILD Publications. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry.
- Nivarpää-Hukki, Emilia; Tanskanen, Hannele & Tarpila, Sanna 2011. Kommunikoinnin strategioita: esimerkki 1, PECS-kuvanvaihtokommunikointi. Teoksessa Kristiina Huuhtanen (toim.) Puhetta tukevat ja korvaavat menetelmät Suomessa. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry, 64–69.
- Papunet 2015a. Puhetta korvaava kommunikointi. Kuvat kommunikoinnissa. PCS-kuvat. Viitattu 17.10.2016. <http://papunet.net/tietoa/kaupalliset-kuvapankkiohjelmat>
- Papunet 2015b. Tikoteekki. Toiminta ja palvelut. Jos puhuminen ei suju. Viitattu 20.10.2016. <http://papunet.net/tikoteekki/toiminta-ja-palvelut/jos-puhuminen-ei-suju/>
- Papunet 2016. Apuvälineet. Kommunikointiohjelmat iPadiin. Viitattu 14.8.2016. <http://papunet.net/tietoa/kommunikointiohjelmat-ipadiin>
- Papunetin kuvapankki i.a. Papunet.net. Elina Vanninen (Kuva 1) & Sergio Palao (Kuva 2).
- Rinnekoti-Säätiö 2014a. Tietoa Säätiöstä. Historiaa. Viitattu 23.10.2016. <http://www.rinnekoti.fi/fi/tietoa-saatiosta/historiaa/>
- Rinnekoti-Säätiö 2014b. Tietoa Säätiöstä. Viitattu 23.10.2016. <http://www.rinnekoti.fi/fi/tietoa-saatiosta/>
- Rinnekoti-Säätiö 2015. Tietoa Säätiöstä. Arvot. Viitattu 23.6.2016. <http://www.rinnekoti.fi/fi/tietoa-saatiosta/arvot/>
- Rinnekoti-Säätiö 2016. Palvelut. Päivätoiminta. Viitattu 23.6.2016. <http://www.rinnekoti.fi/fi/palvelut/tyo-ja-paivatoiminta/paivatoiminta/>
- Rinnekoti-Säätiö KV-Tietopankki 2016. Kehitysvammaisuus. Viitattu 17.3.2017. <http://www.kvtietopankki.fi/kehitysvammaisuus>
- Suomen YK-Liitto 2015. YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista ja sopimuksen valinnainen pöytäkirja. Viitattu 15.8.2016. http://www.ykliitto.fi/sites/ykliitto.fi/files/vammaisten_oikeudet_2016_net.pdf
- Tetzchner, Stephen von & Martinsen, Harald 2010. Johdatus puhetta tukevaan ja korvaavaan kommunikointiin. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry.

- Toikko, Timo & Rantanen, Teemu 2009. Tutkimuksellinen kehittämistoiminta. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Vernerinen 2016a. Kehitysvammaisuus. Itsemääräämisoikeus. Tuettu päätöksenteko. Viitattu 15.8.2016. <http://verneri.net/yleis/tuettu-paatoksenteko>
- Vernerinen 2016b. Uutiset. Suomi ratifioi YK:n vammaissopimuksen - voimaan 10.6. Viitattu 17.8.2016. <http://verneri.net/yleis/ajankohtaista/suomi-ratifioi-ykn-vammaissopimuksen-voimaan-106>
- Vernerinen 2017. Kehitysvammaisuus. Mitä kehitysvammaisuus on? Viitattu 17.3.2017. <http://verneri.net/yleis/mita-kehitysvammaisuus-on>
- Vilka, Hanna 2005. Tutki ja kehitä. Helsinki: Tammi.
- Vilka-Riihelä, Anneli 2003. Psykye. Psykologian käsikirja. Helsinki: Wsoy.
- World Health Organization i.a. Regional office for Europe. Definition: Intellectual disability. Viitattu 5.7.2016. <http://www.euro.who.int/en/health-topics/noncommunicable-diseases/mental-health/news/news/2010/15/childrens-right-to-family-life/definition-intellectual-disability>
- Ylikoski, Päivi; Juusti, Jyri & Pietiläinen, Erja 1999. Hyvä elämä täällä. Käyttäjän ääni kehitysvammaisten palveluissa. Paikalliset laatujärjestelmät – projekti. Helsinki: Kehitysvammaliitto.
- Yläupa, Maija; Huuhtanen, Kristiina; Ohtonen, Marianna & Roisko, Eija 2011. Tekniikka viestimisen apuna. Teoksessa Kristiina Huuhtanen (toim.) Puhetta tukevat ja korvaavat menetelmät Suomessa. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry, 85–91.

LIITE 1: Haastattelukysymykset toimintakeskuksen ohjaajille

1. Millaista oli käyttää GoTalk Now:ta? Minkälaisia etuja ja haasteita koit käytössä?
2. Miten GT toimii mielestäsi verrattuna paperiseen kuvakommunikaatioon a) asiakkaan ja b) sinun kannaltasi?
3. Millaisia havaintoja olet tehnyt asiakkaan valinnan tekemisestä harjoittelujakson aikana? Entä asiakkaan kommunikoinnista yleisemmin?
4. Miten kehittäisit GT:n käyttöä?
5. Mitä ajattelet teknologian käytöstä vammaistyössä? Entä GT:n käytöstä? Mitä mielestäsi pitäisi kehittää kommunikoinnin avuksi?

LIITE 2: Valintatilanteiden harjoittelun ohje ja seurantalomake työntekijöille

RINNEKOTI
-Säätiö

■:n valintaharjoittelu

28.10.2016

1(1)

Lomake löytyy tämän paperin takaa!

Toimintakeskus ■ Inkan opinnäytetyötä koskeva palaveri: PERJANTAI
28.10.2016

Aika ja paikka: Toimintakeskus ■ perjantai 9.00
Osallistujat ■ ja Inka Kopomaa

Opinnäyte koskee ■ valintatilanteita. Valintatilanteiden harjoittelun kirjauslomake löytyy toimiston ilmoitustaululta muovitaskusta. Harjoitellaan ■:n kanssa päivittäin valintatilanteissa.

1. Juoman valinta: maito, piimä
2. Valintahetken tekemisen valinta

→ kirjataan lomakkeeseen päivittäin!

Mene Go Talk Now → etusivu → muuta asiaa → ■:n valinnat → ja sieltä löytyy tarvittavat. Vessakysymystä ei ole käytetty.

Mitä haluat tehdä? –valikossa on neljästä ja kahdesta kuvasta valittava tekeminen/ toiminta. Jos tuntuu että ■:n on vaikea valita neljästä niin voi kokeilla kahdesta valitsemista.

Juoman valinnan ■ tekee ruokasalissa istuessaan pöydässä omalla paikallaan.

Valintahetken tekemisen valinnan ■ tekee käytävässä. Jos valinta tehdään kuitenkin jossakin muualla, niin se on muistettava kirjata lomakkeelle.

Kun ■:n kanssa käytetään tablettia aamunavauksessa niin kirjataan siitakin lomakkeen x-kohtaan kirjaus. Mitä tarjottiin valittavaksi? Valitsiko? Miten meni?

■ saattaa toisinaan sanoa valinnan ääneen, mutta ei paina kuvaa. Tämäkin on kirjattava lomakkeelle.

Yksikön päiväohjelmaan on merkittävä kuka ohjaaja vastaa ■:n juoman valinnan osalta ja kuva valintahetken tekemisen osalta.

ASIAKKAAN VALINTATILANTEIDEN HARJOITTELU GOTALK NOW:N
AVULLA 1.-25.11.2016

Pvm	Valintatilanteet / Miten sujui? 1.Juoman valinta 2.Valintahetken toiminnan valinta X. Muu ylimääräinen valinta, mikä?
1.11. Ti	1. 2. X.
2.11. Ke	
3.11. To	
4.11. Pe	
7.11. Ma...	
...25.11. Pe	